

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Vainiaus Radzevičiaus,
V kurso, baudžiamosios justicijos
teisės studijų šakos studento

Magistro darbas

**Ikiteisminio tyrimo stadija
Pre-trial investigation stage**

Vadovas: prof. dr. Gintaras Goda

Recenzentas: doc. dr. Andrej Gorbatkov

Vilnius

2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojama viena iš baudžiamojo proceso sudedamųjų dalių – ikiteisminio tyrimo stadija. Jame aptariama šio etapo samprata bei reikšmė, esminiai institutai bei subjektai. Nagrinėjant minėtus aspektus lyginamas užsienio šalių reglamentavimas ir išskiriami istoriniai pokyčiai. Stengiamasi atskleisti minėtų ikiteisminio tyrimo aptariamų aspektų esamą problematiką, įvertinti esamą reglamentavimą, išskirti jo trūkumus ar privalumus, pateikti įžvalgas bei pasiūlymus.

Pagrindiniai žodžiai: Ikiteisminis tyrimas, baudžiamasis procesas, ikiteisminio tyrimo subjektai, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras.

This master's thesis analyzes one of the components of criminal proceedings – the stage of pre-trial investigation. It discusses the concept and significance of this stage, the essential institutes and entities. Analyzing the mentioned aspects, the regulation of foreign countries is compared, historical changes are distinguished. Efforts are made to reveal the existing problems of the above-mentioned aspects of the pre-trial investigation, to evaluate the existing regulation, to highlight its shortcomings or advantages, and to provide insights and suggestions.

Keywords: Pre-trial investigation, criminal proceedings, subjects of pre-trial investigation, pre-trial investigation officers, prosecutor.

Turinys

Ižanga	2
1. Ikiteisminio tyrimo stadijos esminiai aspektai, joje vyraujantys principai bei istorinė raida.....	6
1.1 Ikiteisminio tyrimo samprata bei paskirtis	6
1.2 Ikiteisminiame tyrime vyraujantys principai ir jų svarba.....	10
1.3 Ikiteisminio tyrimo stadijos istorinė raida bei esminiai pokyčiai	16
2. Ikiteisminio tyrimo subjektai	22
2.1 Ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir įstaigos	22
2.2 Ikiteisminio tyrimo teisėjas	27
2.3 Prokuroras, kaip ikiteisminio tyrimo stadijos subjektas.....	30
3. Ikiteisminio tyrimo stadijos pradžios bei apskundimo tvarkos specifika ir problematika	35
3.1 Apskundimo instituto ikiteisminio tyrimo metu teisinis reguliavimas ir problematika.....	35
3.2 Ikiteisminio tyrimo stadijos pradžios specifika bei problematika.....	40
4. Ikiteisminio tyrimo stadijos įtaka teismiam bylos nagrinėjimui.....	47
Išvados	51
Šaltinių sąrašas.....	53
Santrauka.....	62
Summary	63

Ižanga

Temos aktualumas. Nepaisant to, jog ši tema vienu ar kitu aspektu buvo aptarta anksčiau, vis dar yra klausimų, kurie kelia nemažai problemų. Ikiteisminio tyrimo stadija yra pakankamai plačiai reglamentuota baudžiamojo proceso stadija, nors reglamentavimas platus, praktikoje matyti, jog ne visada tinkamas, o be to, egzistuoja ir tam tikrų vis dar aiškiai nereguliuotų situacijų. Bėgant laikui, įstatymų leidėjas turi taikytis prie besikeičiančių gyvenimo aplinkybių, todėl šios stadijos reglamentavimas turi būti pildomas ir tobulinamas (pvz., 2021 m. gruodžio 16 d. atliktas papildymas, susijęs su ikiteisminio tyrimo stadijos pradėjimu prokuroro iniciatyva, kai veikoje yra smurto artimoje aplinkoje požymių), tačiau ne visuomet situaciją sureguliuoti pavyksta tinkamai. Kai kurie klausimai, kaip pvz., apskundimo instituto trūkumai kelia abejonių jau ne vienus metus, tačiau tinkamai sureguliuoti situacijos nepavyksta. Be to, ikiteisminio tyrimo metu atliekami veiksmai labai dažnai liečia žmogaus teises bei laisves, kurios neretai yra pažeidžiamos, ko pasekoje tarptautiniai teismai valstybes pripažįsta kaltomis. Matyti, jog reguliavimo trūkumai ar tiesiog praktikoje egzistuojantis lengvabūdiškas valstybės subjektų požiūris menkina valstybės autoritetą, taigi tai dar viena probleminė vieta, kuriai turi būti skiriamas dėmesys. Taip pat, net ir praėjus pakankamai daug laiko nuo šios stadijos atsiradimo (įsigaliojus naujam Baudžiamojo proceso kodeksui 2003 m.) išliko vis dar aiškiai neatsakytų klausimų: pvz., ikiteisminio tyrimo stadijos reikšmė teisminei bylos nagrinėjimui. Taigi, nepaisant to, jog ši tema anksčiau buvo analizuota kai kuriais klausimais, tačiau ne į visus iš jų buvo atsakyta, dalis jų vis dar kelia problemų, todėl pateiktas kitoks požiūris gali būti naudingas. Metams bėgant reglamentavimas keičiasi, atsiranda naujų aptartinių aspektų, praktikoje kyla naujų problemų, kurias būtina analizuoti.

Darbo tikslas. Atskleisti ikiteisminio tyrimo, kaip atskiros baudžiamojo proceso stadijos reikšmę, ypatumus, išryškinti esminius šioje proceso stadijoje kylančius probleminius klausimus, kurie dažniausiai pasitaiko praktikoje, įvertinti reglamentavimą bei pateikti savo įžvalgas ir pasiūlymus.

Darbo uždaviniai.

- 1) Atskleisti ikiteisminio tyrimo stadijos sampratą, išryškinti jos reikšmę, išskirti jai būdingus ypatumus (pvz., aktyviausiai šioje stadijoje veikiantys principai).
- 2) Aptarti bei įvertinti ikiteisminio tyrimo stadijos raidą bei esminius pokyčius įvykusius nuo Tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso galiojimo laikų.

- 3) Atskleisti svarbiausių ikiteisminio tyrimo subjektų (veikiančių valstybės pusėje) kompetencijų ribas, darbo specifiką, problematiką susijusią su šiais subjektais, taip pat palyginti skirtingose užsienio valstybėse egzistuojančius modelius su esančiu Lietuvoje.
- 4) Atskleisti vieno svarbiausių teisių gynimo „instrumentų“ ikiteisminio tyrimo metu – apskundimo instituto specifiką bei kylančias problemas.
- 5) Išryškinti problemas kylančias pradedant ikiteisminį tyrimą, taip pat įvertinti įstatymo leidėjo padarytus šio etapo reglamentavimo papildymus.
- 6) Išanalizuoti, kokią įtaką tolesniam bylų nagrinėjimui teisme daro ikiteisminio tyrimo metu atliekami veiksmai.

Tyrimo objektas. Ikiteisminis tyrimas, kaip atskira, savarankiška baudžiamojo proceso stadija.

Tyrimo metodai. Visų pirma, šiame rašto darbe panaudotas lyginamasis istorinis metodas. Remiantis juo buvo išaiškinama kas yra bendro ar ypatingo gretinant skirtingo laikmečio ikiteisminio tyrimo stadijos subjektų, institutų ar kitų atskirų aspektų specifiką (aptarta ikiteisminio tyrimo apskundimo tvarka galiojusi anksčiau bei galiojanti dabar, lyginami ikiteisminio tyrimo tardytojo bei šių dienų ikiteisminio tyrimo pareigūnų subjektai, jų įgaliojimų ribos ir pan.). Išskiriamas giminingumas su šiomis dienomis egzistuojančiais institutais. Taip pat, tarpusavyje lyginant reglamentavimą galiojus Tarybų socialistinės Respublikos bei dabartiniam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui, išskiriami šių dienų reglamentavimo trūkumai bei privalumai.

Šiame rašto darbe panaudotas ir lyginamasis metodas. Aptarus nacionalinį reglamentavimą buvo stengiamasi pateikti palyginimus su užsienio valstybėse egzistuojančiomis tvarkomis. Palyginimui, su Lietuvoje egzistuojančia sistema ir specifika buvo analizuojami užsienio valstybių (Estija, Latvija, Ukraina) baudžiamojo proceso kodeksai, konstitucijos bei užsienio teisės specialistų moksliniai straipsniai, kurių pagalba buvo išskiriami sistemų, subjektų, įvairių institutų panašumai ar skirtumai, privalumai ar trūkumai. Kaip analizuotus pavyzdžius galima išskirti ikiteisminio tyrimo pradėjimo specifiką, egzistuojančią įvairiose pasaulio šalyse, kuri tikrai nėra identiška, taip pat ikiteisminio tyrimo subjektų skirtingą vaidmenį šioje stadijoje (pvz., Ispanijoje priešingai nei Lietuvoje, kur prokuroras turi daugiausiai įgaliojimų, ikiteisminio tyrimo teisėjas yra šios stadijos „valdytojas“).

Galima paminėti, jog buvo panaudotas ir lingvistinis metodas. Nors šis metodas buvo naudotas minimaliai, tačiau pravertė atskleidžiant ir išaiškinant pagrindines ikiteisminio tyrimo, baudžiamojo proceso bei principų sąvokas.

Rašto darbe buvo panaudotas analizės metodas. Darbas buvo suskirstytas į atskiras dalis, iš kurių keletas skilo dar labiau: ikiteisminio tyrimo stadija buvo padalinta į tam tikras aktualesnes dalis, kuriose buvo analizuotos praktikoje dažnesnės problemos: pvz., ikiteisminio tyrimo stadijos esminiai aspektai, principai bei istorinė raida, ikiteisminio tyrimo subjektai. Dalys buvo išskiriamos į papunkčius, kuriuose atskirai nagrinėjama konkretnė problematika (pvz., ikiteisminio tyrimo pareigūnai, ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras ir su šiais subjektais praktikoje kylanti problematika). Net ir tam tikrose smulkiausiose dalyse tekstas netiesiogiai suskaidomas į smulkesnius aspektus, pvz., kalbant apie ikiteisminio tyrimo apskundimą aptariami skirtingi klausimai: ikiteisminio tyrimo teisėjo apskundimo galimybės, prokuroro ar pareigūnų veiksmų apskundimo galimybės, atskiri dažniausiai praktikoje keblumų sukelti skundžiami procesiniai veiksmai ir pan. Rašto darbo dalių suskaidymas į smulkesnes dalis leidžia geriau atskleisti ne tik kiekvienos smulkesnės dalies, bet ir visos temos esmę.

Darbo originalumas. Per paskutinius 5 metus identiška tema rašytų magistro darbų ar mokslinių straipsnių surasti sunku, tačiau, kadangi tai yra pakankamai plati tema, darbų, kuriuose buvo aptarta tam tikri atskiri ikiteisminio tyrimo stadijos aspektai, pasitaiko. Vis dėlto, teisinis reguliavimas per tiek laiko bent minimaliai pasikeitė, atsirado naujos praktikos, buvo papildytos generalinio prokuroro rekomendacijos. Šiame rašto darbe analizuojami jau kai kurie anksčiau paliesti ikiteisminio tyrimo stadijos aspektai bei su jais susijusios problemos: pvz., ikiteisminio tyrimo teisėjo, prokuroro, pareigūnų reikšmė ikiteisminiame tyrime ir su jais susijusios problemos, kiek plačiau remiantis jau labiau šių dienų praktika, išskiriamos šiuo metu aktualios problemos įvertinant esamą situaciją ir užsienio valstybių praktiką, pateikiamos savitos įžvalgos. Individuali pozicija išreiškiama ir įvertinus ikiteisminio tyrimo stadijos istorinius pokyčius. Šiame rašto darbe nemažai dėmesio skiriama ir tikrai aktualiam, tačiau primirštam apskundimo tvarkos ikiteisminio tyrimo metu klausimui, aptariamos šiai dienai itin aktualios problemos. Aptariamas ikiteisminio tyrimo pradėjimo klausimas, įvertinami paskutiniu metu įstatymo leidėjo padaryti šio etapo papildymai. Dažnai esanti diskusijų klausimu, tačiau niekur išsamiai ir aiškiai neregamentuota, ar kiek plačiau aptarta, yra ikiteisminio tyrimo reikšmė teisiniame bylos nagrinėjimui. Šis klausimas nebuvo nagrinėtas nei ankstesniuose magistro darbuose ar plačiai aptartas moksliniuose straipsniuose, todėl šiame darbe atlikta minėto klausimo analizė yra dar vienas, pakankamai savitas ir išsiskiriantis aspektas.

Svarbiausi šaltiniai. Kaip vieną pamatinių ir reikšmingiausių šaltinių reiktų paminėti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą, taip pat teismų praktiką (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, apeliacinės instancijos teismų sprendimai), taip pat, kaip

puikūs praktiniai pavyzdžiai buvo panaudoti ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai (Lalas prieš Lietuvą, Malininas prieš Lietuvą, Roman Zakharov v. Russia ir kiti). Nemažas atspirties taškas buvo R. Merkevičiaus baudžiamojo proceso enciklopedija, P. Kuconio, P. Ancelio ir kitų teisės mokslininkų straipsniai, kuriais remiantis buvo analizuojamas ikiteisminio tyrimo stadijos apskundimo institutas bei kiti reikšmingi klausimai. Tikrai svarbūs buvo ir užsienio valstybių teisės aktai (Ukrainos Konstitucija, Estijos, Latvijos baudžiamojo proceso kodeksai ir t. t.), bei kitų valstybių mokslininkų straipsniai, kuriais remiantis buvo galima palyginti skirtingus reglamentavimus, išskirti panašumus ar skirtumus lyginant su nacionaliniu reguliavimu. Rašant darbą buvo remtasi nemažai naudos davė ir 1961 m. Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu ir kita literatūra, kurioje aprašomas istorinis, seniau egzistavęs reglamentavimas. Remiantis šiais šaltiniais, pakankamai aiškiai buvo išskirti seniau egzistavę reglamentavimo ypatumai, trūkumai ar privalumai, lyginant su šių dienų reglamentavimu. Galiausiai, galima išskirti statistinius duomenis, kurie buvo naudingi vertinant tokius aspektus kaip pvz., prokurorų darbo kokybę.

1. Ikiteisminio tyrimo stadijos esminiai aspektai, joje vyraujantys principai bei istorinė raida

1.1 Ikiteisminio tyrimo samprata bei paskirtis

Baudžiamasis procesas – tai teisės aktais nustatyta nuosekli ikiteisminio tyrimo subjektų bei teismo veikla tiriant ir nagrinėjant nusikalstamas veikas. Ji vykdoma laikantis griežtai nustatyto logiško nuoseklumo. Vieni veiksmai, sprendimai keičia kitus, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) nustatyta tvarka. Baudžiamojo proceso veiksmų kompleksas sudaro logiškai pagrįstą, darnią baudžiamojo proceso sistemą, kuri, kaip ir kiekviena kita sistema, sudaryta iš tam tikrų elementų (etapų), kitaip vadinamų – stadijomis. Kiekviena baudžiamojo proceso stadija turi tik jai būdingus specifinius požymius: tikslą, uždavinius, specifinę baudžiamojo proceso principų išraiškos formą, vidinę stadijos struktūrą, apibrėžtą dalyvaujančių asmenų būrį, specifinius procesinius teisinius santykius, procesinės veiklos metodus, specifinius procesinius veiksmus, procesinių veiksmų atlikimo formą, procesinius sprendimus, pradžios bei pabaigos momentus, tęstinumą laike, baigiamuosius procesinius sprendimus (Mišeikis, 2005, p. 46-47). Teisės mokslininkai dažnai kelia diskusijas ir ne visuomet laikosi identiškos nuomonės dėl galimų išskirti konkrečių baudžiamojo proceso stadijų, tačiau remiantis šiuo metu galiojančiu aktualios redakcijos BPK, galima būtų išskirti 6 esmines baudžiamojo proceso stadijas: 1) ikiteisminis tyrimas; 2) bylų procesas pirmos instancijos teisme; 3) bylų procesas apeliacinės instancijos teisme; 4) nuosprendžių bei nutarčių vykdymas; 5) bylų procesas kasacinės instancijos teisme; 6) proceso atnaujinimas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Anaiptol, toks skirstymas nėra absoliutus, gali būti atvejų, kai tam tikrų proceso stadijų apskritai nebus, pavyzdžiui, apeliacinės ir kasacinės instancijos gali ir nebūti jei nepateiktas atitinkamas skundas. Tarp teisės mokslininkų yra aktualus ir kiek kitoks baudžiamojo proceso skaidymas į dvi autonomines dalis – ikiteisminio tyrimo bei teismo baudžiamųjų bylų nagrinėjimo stadijas (Kuklianskis, 2005, p. 8).

Vis dėlto, šiuo rašto darbu norima atskleisti ne viso baudžiamojo proceso, o būtent pačios pirmosios ikiteisminio tyrimo stadijos specifiką bei problematiką. Ikiteisminio tyrimo metu renkami, tikrinami ir įtvirtinami duomenys, galintys turėti reikšmės nusikalstamai veikai nagrinėti, skiriamos ir sankcionuojamos procesinės priemonės siekiant nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2022). Aptariamos stadijos svarba pasireiškia tuo, jog būtent ji inspiruoja visą procesą, jos

pradėjimas reiškia ir viso baudžiamojo proceso pradėjimą, o tam tikri ikiteisminio tyrimo stadijos trūkumai gali daryti didžiulę įtaką visam baudžiamajam procesui. Verta paminėti, kad tiek anksčiau, tiek ir dabar galiojančiame BPK, nebuvo ir nėra pateikta ikiteisminio tyrimo samprata. Įstatymo leidėjas ikiteisminio tyrimo reglamentavimą pradeda nuo normų, nustatančių ikiteisminio tyrimo subjektus ir įstaigas. Ikteisminio tyrimo uždaviniai BPK taip pat aiškiai nėra suformuluoti, pasigendame ir tiesiogiai su ikiteisminiu tyrimu susijusių principų turinio atskleidimo, kiek platesnės ikiteisminio tyrimo reglamentacijos (Kuklianskis, 2005, p. 8). Tam tikros šios stadijos reglamentavimo detalės yra įtvirtinamos ne tik įstatyme, bet ir poįstatyminiuose teisės aktuose – generalinio prokuroro rekomendacijose. Tačiau ar toks reguliavimas, kai ne visos svarbios stadijos taisyklės išskiriamos ne pagrindiniame, bet ir kituose ne įstatymo lygmens teisės aktuose, yra tinkamas, galima suabejoti. Juo labiau, nemažai teisės mokslininkų taip pat mano, kad dalis šių poįstatyminių teisės aktų pateikia tam tikras formalizuotas taisykles, kurios galimai prieštarauja BPK (Ikteisminio tyrimo pradėjimas ir ideali..., 2021). Taigi, nors ikiteisminio tyrimo samprata nėra aiškiai išskirta, teisės mokslininkai ją interpretuoja savaip. Pavyzdžiui, remiantis S. Kuklianskio nuomone, ikiteisminį nusikalstamų veikų tyrimą galima būtų apibūdinti dvejopai: baudžiamojo proceso ir kriminalistiniu aspektais. Šios stadijos sampratą iki galo atskleisti, profesoriaus teigimu, galima tik nagrinėjant abu aspektus kartu. Ikteisminį nusikalstamų veikų tyrimą, remiantis kriminalistinėmis pozicijomis, galėtume apibūdinti kaip kriminalistinės teorijos praktinį rezultatą – kriminalistinę praktiką. Tuo tarpu, žvelgiant iš procesinių pozicijų, šią stadiją galima apibūdinti kaip autonomišką baudžiamojo proceso dalį – veiklą, kurios tiesioginė paskirtis yra greitas ir išsamus nusikalstamų veikų išaiškinimas (tyrimas), taip pat rengiamų nusikalstamų veikų užkardymas (Kuklianskis, 2005, p. 8). Vis dėlto, paprasčiausiai ikiteisminį tyrimą įvardinti būtų galima kaip proceso stadiją, kuri trunka nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos su kaltinamuoju aktu perdavimo teismui (Goda et al., 2011, p. 286).

Pasak S. Kuklianskio, baudžiamajam procesui, kaip dviejų sudėtinių dalių visumai (ikiteisminio tyrimo bei teismo baudžiamųjų bylų nagrinėjimo), būdinga vienoda ideologija: teisėtumas, teisingumas, humanizmas, greitumas (operatyvumas), išsamumas, objektyvumas, visų gyventojų lygybė prieš įstatymą, teisė į aktyvią gynybą, nekaltumo prezumpcija, visų proceso dalyvių teisių ir atsakomybės pusiausvyra, suteikimas proceso dalyviams tiek teisių, kad jie galėtų užtikrinti savo teisėtus interesus teisėtomis priemonėmis ir būdais. Vis dėlto, ikiteisminis tyrimas turi ir savo specifiką, lyginant su kitomis teisminėmis proceso stadijomis: 1) ikiteisminio tyrimo paskirtis skiriasi nuo

baudžiamųjų bylų teismo nagrinėjimo paskirties – šiuo atžvilgiu išskirtume apibendrintą ikiteisminio tyrimo paskirtį greitai ir išsamiai išaiškinti nusikaltimus (tuo tarpu, bylų nagrinėjimo metu nusikaltimai dažniausiai jau būna išaiškinti); 2) nusikaltimo išaiškinimo organizavimas bei darbo tvarka iš esmės skiriasi nuo teismo baudžiamųjų bylų nagrinėjimo organizavimo bei darbo tvarkos; 3) baudžiamojo proceso principų veikimo apimtis nevienoda skirtingose baudžiamojo proceso stadijose: išskiriami bendri visam procesui principai, tačiau tik dalis jų labiau realizuojami ikiteisminio nusikaltimų tyrimo stadijoje (pvz., proporcingumas, greitumas), o kiti plačiau pasireiškia teismo nagrinėjimo metu (pvz., viešumo principas); 4) skirtingi ikiteisminio tyrimo ir teismo bylos nagrinėjimo subjektai (Kuklianskis, 2005, p. 9). Galima išskirti ir tik ikiteisminio tyrimo stadijai būdingus uždavinius, kurių tinkamas atlikimas leidžia efektyviai realizuoti aptariamą stadijos paskirtį. Taigi, ikiteisminiame tyrime keliami šie uždaviniai: 1) greitas ir išsamus visų reikšmingų nusikalstamos veikos aplinkybių nustatymas; 2) asmens, galimai padariusio nusikalstamą veiką nustatymas; 3) sąlygų tinkamam bylos išnagrinėjimui teisme sudarymas; 4) būtinų priemonių ėmimasis užtikrinant proceso dalyvių teisę į žalos atlyginimą bei kitas teises (Goda et al., 2011, p. 286). Tik kai įvykdomi ikiteisminio tyrimo iškelti uždaviniai, surenkami visi tiesai byloje nustatyti bei sprendimams priimti duomenys, ši stadija baigiama ir procesas pereina į bylos procesą pirmos instancijos teisme (Panevėžio apygardos teismo 2018 m. rugpjūčio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Priklausomai nuo to, ar visi minėti uždaviniai išsprendžiami sėkmingai, didėja tikimybė, kad teisme bus priimtas įvykį, dėl kurio buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas, atitinkantis sprendimas, tačiau, jeigu tyrimas atliktas paviršutiniškai ir daugelis uždavinių neįvykdyti tinkamai, galimybės priimti tinkamą nuosprendį labai apsunkinamos (Goda et al., 2011, p. 287). Taigi, tinkamas uždavinių atlikimas svarbus tolesnei proceso sėkmei. Nors baudžiamojo proceso stadijos, tame tarpe ir ikiteisminis tyrimas, turi savo specifiką, tačiau galime teigti, jog BPK pirmajame straipsnyje įtvirtinta bendra baudžiamojo proceso paskirtis apima ir ikiteisminio tyrimo paskirtį – ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus, greitai bei išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Ikiteisminis tyrimas yra baudžiamojo proceso sudedamoji dalis, todėl tai lygiai tokia pati reikšminga baudžiamojo proceso stadija, kurioje lygiai taip kaip ir kitose teismo bylų nagrinėjimo stadijose, nepaisant stadijos specifikos, turi būti išlaikomi bendrieji baudžiamojo proceso standartai. Todėl reikia suprasti, jog net ir įstatymų leidėjui tam tikrais

atvejais įsakmiai neišskyrus ikiteisminio tyrimo stadijos, reikia turėti omenyje, kad bendros proceso taisyklės taikomos ir šiai stadijai. Konstitucijos 30 str. 1 d. teigiama, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos turi teisę kreiptis į teismą (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Palyginimui, analogiška norma įtvirtinta ir Ukrainos Konstitucijos 55 straipsnyje, kuriame skelbiama, jog žmogaus bei piliečio teisės ir laisvės yra ginamos teisme (Constitution of Ukraine, 1996). Taigi, būtina suprasti, jog šių teisių apsauga taikoma ne tik tiesiogiai bylas nagrinėjant teisme, tačiau ir atliekant ikiteisminį tyrimą, kadangi šios stadijos metu atliekama daug procesinių veiksmų, kurių metu būtina užtikrinti visapusišką pagarbą šalių teisėms bei laisvėms (Arkusha et al., 2020, p. 297). Toks požiūris į šią stadiją matyti ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulinėje praktikoje.

Pažymėtina, jog ikiteisminio tyrimo vykdymui ypatingai svarbios yra ir konstitucinės nuostatos. Viename iš Konstitucinio Teismo (toliau – KT) nutarimų pabrėžiama, jog įstatymu reguliuojant ikiteisminį tyrimą ir jį atliekant turi būti laikomasi Konstitucijos normų ir principų, įtvirtinančių asmenų lygiateisiškumą, žmogaus laisvės neliečiamumą, draudimą žeminti žmogaus orumą, žmogaus asmens, privataus gyvenimo, būsto neliečiamumą, nuosavybės neliečiamumą, nekaltumo prezumpciją, asmens teisę į teisminę gynybą ir teisę turėti advokatą. Be to, labai svarbu, jog ikiteisminis tyrimas būtų atliekamas objektyviai, kvalifikuotai, nešališkai ir išsamiai, o per šį tyrimą turi būti surinkta tiek informacijos, kad jos pakaktų teisingai išspręsti baudžiamąją bylą teisme. Ikiteisminis tyrimas negali būti toks, kad jo trūkumai kliudytų teismui teisingai išspręsti asmens kaltumo padarius nusikalstamą veiką klausimą. Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad jeigu ikiteisminis tyrimas yra atliktas nekvalifikuotai, neišsamiai ar turi kitų trūkumų, būtų užtikrinta galimybė atlikti pakartotinus ikiteisminio tyrimo veiksmus. Pabrėžtina, jog labai svarbu yra ikiteisminio tyrimo metu atliekamų sprendimų aiškumas ir pagrįstumas, užtvirtinamas svariais teisiniais argumentais. Tai yra svarbi asmens konstitucinių teisių ir laisvių, teisės į teisingą teisinį procesą, taip pat teisės į teisminę gynybą, garantija (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Kaip matyti, ir KT pabrėžia, jog nepaisant stadijos specifikos, jai būdingos bendros konstitucinės nuostatos ir daugelis bendrų proceso taisyklių: proceso šalių apsauga, tinkamo proceso užtikrinimas ir pan.

Taigi, ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, nuo kurios priklauso viso baudžiamojo proceso inicijavimas. Tai stadija, kuriai būdinga tiek viso baudžiamojo proceso standartai, tiek ir specifinės ypatybės, tačiau svarbiausia būtent tai, jog nuo šioje baudžiamojo proceso stadijoje atliekamų veiksmų didžiąja dalimi priklauso ar tinkamai bus atskleistos ir užkardomos nusikalstamos veikos, vėliau atitinkamai

nubaudžiami įtariamieji, užtikrinamas efektyvus procesas, įvykdytas teisingumas, apsaugoti asmenų interesai. Apibendrinant, nuo šioje stadijoje atliekamų veiksmų labai priklauso viso proceso pasisekimas.

1.2 Ikiteisminiame tyrime vyraujantys principai ir jų svarba

Vienas pirminių teisės šaltinių, kurių pagrindu yra kuriamos teisės normos bei įstatymai – teisės principas. Sąvokai principas dabartiniame lietuvių kalbos žodyne išskirtos trys reikšmės: 1) pagrindinis pradinis teorijos, mokslo sistemos, politikos ar kitos srities teiginys; 2) įsitikinimas, pažiūra; veikimo dėsnis; 3) pagrindinė įrenginio ar mechanizmo veikimo ypatybė (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2021). Teisės principams tinkamiausia reikšmė pateikta pirmuoju atveju, kadangi teisės teorijoje principas suprantamas kaip svarbiausi teisės esmės konkretėjimo, reiškimosi būdai, arba pagrindinės teisinės idėjos, vertybinės orientacijos, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai (Dambrauskienė et al., 2004, p. 123). Principas – tai abstraktaus pobūdžio pamatinė teisės norma, kurią sukonkretina kitos detalizuojančios teisės normos arba teismų praktikos atvejai. Jie dažniausiai nenustato konkrečių teisių ar pareigų – tam tikro elgesio modelis apibrėžiamas gana abstrakčiai (Jurka et al., 2009, p. 9). Daugelis teisės principų yra būdingi visai teisinei sistemai, tačiau atskiroms teisės šakoms, ar dar konkrečiau, atskiroms proceso stadijoms, tam tikrų principų reikšmė yra aktualesnė negu kitų. Baudžiamajam procesui, kaip ir ikiteisminiam tyrimui yra būdinga gan didelė visuma principų: teisingumo, nešališkumo, nekaltumo prezumpcijos, rungimosi, proporcingumo, viešumo, valstybinės kalbos, proceso greitumo ir t.t. Baigtinį sąrašą aktualių principų pateikti yra tikrai sudėtinga, todėl šioje rašto darbo dalyje aptariami labiau aktualūs ikiteisminio tyrimo stadijai principai.

Pats pirmasis, ypatingai visam procesui svarbus – teisingo bylos nagrinėjimo, teisės į teisingą teismą, ar, kitaip tariant, teisingumo principas. Teisingumo reikalavimas taikomas visam bylos tyrimui, visoms proceso stadijoms, įskaitant ir ikiteisminį tyrimą (Jurka et al., 2009, p. 57). Šio principo reikšmę aiškiau išvelgti galima nagrinėjant praktinius pavyzdžius. Konkrečiu nagrinėtinu atveju nukenėjusiajam buvo sukeltas sunkus sveikatos sutrikdymas, o kaltininkas sulaukęs nuosprendžio gynėsi, jog buvo pažeistas teisingo proceso principas. Teismas konstatavo, jog plačiąja prasme principas apima teisę į gynybą, teisę kaltinamajam užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, teismo procesą vykdyti laikantis šalių lygybės principo, garantuoti, kad būtų užtikrintos kitos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 6 straipsnyje nurodytos

teisės. Siaurąja prasme – principas draudžia apgauti įtariamąjį ar kaltinamąjį žadant už bendradarbiavimą su teisėsauga suteikti įstatyme nenumatytą lengvatą ir priešingai, nesilaikyti duotų įstatyme numatytų pažadų, klaidinti įtariamąjį ar kaltinamąjį neteisingai išaiškinant jam teises ir pareigas ir pan. Vis dėlto, tokių pažeidimų šioje baudžiamojoje byloje nenustatyta, nuteistasis turėjo visas įstatymo suteiktas jam teises, kurios jam buvo išaiškintos, jis davė parodymus, reiškė prašymus. Nenorėdamas nusileisti asmuo teisingumo principo pažeidimą įžvelgė ir jam skiriant bausmę, tačiau paskirta 3 metų laisvės atėmimo bausmė ir taip buvo mažesnė nei Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 135 straipsnio 1 dalies sankcijos vidurkis. Jeigu bausmės paskyrimas prieštarautų teisingumo principui, teismas gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę (Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje), tačiau švelnindamas bausmę BK 54 straipsnio 3 dalies pagrindu, turėtų nurodyti, kokios yra išimtinės aplinkybės, rodančios, kad numatytos bausmės skyrimas asmeniui už nusikalstamos veikos padarymą aiškiai prieštarautų teisingumo principui. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje matyti pavyzdys, kai ikiteisminis tyrimas vyko nepateisinamai ilgai, be to, egzistavo tam tikros atsakomybę lengvinančios aplinkybės, ko pasekoje, kaip tinkamas teisingumo principo įgyvendinimas, buvo pritaikytas bausmės palengvinimas, o konkrečiau, laisvės atėmimo bausmės neskyrimas, kaip kompensacija už ikiteisminiame tyrime patirtą ilgą nežinomąbę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, teisingumas yra labai platus ir iš esmės daugelį kitų principų apimantis principas. Jis veikia ne tik kiekvienoje stadijoje atskirai, bet ir viso proceso apimtyje bendrai. Remiantis šiuo principu, trūkumai atlikti vienoje stadijoje gali būti kompensuoti kitoje, todėl tai išskirtinis procesas kaip visumą jungiantis ir reguliuojantis principas.

Nekaltumo prezumpcija – vienas pamatinių baudžiamojo proceso principų. EŽTK 6 str. 2 d. bei Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakto 14 str. 2 d. įtvirtintas principas skelbia, jog asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas neįrodytas pagal įstatymą (Jurka et al., 2009, p. 106-107). Kitaip tariant, nėra galima pasmerkti asmens tol, kol teismas nepriima oficialaus sprendimo. EŽTT yra pažymėjęs, jog nekaltumo prezumpcija yra pažeidžiama tuo atveju, jeigu teismo sprendimas, susijęs su asmeniu, kaltinamu nusikalstamos veikos padarymu, atspindi nuomonę, jog jis yra kaltas, neįrodžius jo kaltumo pagal įstatymą, būtent jam neturėjus galimybės įgyvendinti gynybos teisių. Praktikoje kartais pasitaiko šio principo pažeidimų, o kaip vieną pavyzdžių galima pateikti Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto nagrinėtą atvejį, kai asmuo buvo nuteistas

už išžaginimą bei vagystę ir viso baudžiamojo proceso metu, teismo salėje buvo laikomas surakintas metaliniame narve, o žurnalistai turėjo galimybę jį fotografuoti. Komisija konstatavo, jog nekaltumo prezumpcija, kuri yra žmogaus teisių apsaugos pamatas, nustato įrodinėjimo našta kaltinimui, garantuoja, kad niekas nebūtų laikomas kaltu, kol jo kaltumas neįrodytas, garantuoja, kad visos abejonės būtų aiškinamos kaltinamojo naudai ir reikalauja, kad su asmenimis, kaltinamais padarius nusikalstamą veiką, būtų elgiamasi vadovaujantis šiuo principu. Asmenys paprastai neturėtų būti surakinti ar laikomi narvuose teismo proceso metu ar pristatomi teismui taip, tarsi jie būtų pavojingi nusikaltėliai (Stasaitis prieš Lietuvą, 2019). Tokios priemonės akivaizdžiai įtakoja neigiamą visuomenės nuomonę asmens atžvilgiu net nepriėmus sprendimo. Tuo remiantis komisija konstatavo, jog buvo pažeista nekaltumo prezumpcija. Tol, kol asmuo nėra oficialiai paskelbtas kaltu, negalima iš anksto pasmerkti asmens, kadangi teismo sprendimas ne visuomet būna akivaizdus. Be to, jeigu jau ikiteisminio tyrimo metu asmuo būtų laikomas kaltu, net ir teisme asmenį išteisinus, tam tikra žala jau yra padaroma, kaip, pavyzdžiui, pasikeitęs visuomenės požiūris į asmenį, suprastėjusi asmens reputacija.

Dar vienas, tiek visam procesui tiek ir ikiteisminiam tyrimui labai svarbus principas – proceso greitumas. Ypatingai svarbu yra greitas veiksmų atlikimas ikiteisminio tyrimo metu. Reikalavimas greitai atskleisti nusikalstamas veikas susijęs su 1950 m. EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno asmens teise į jo bylos išsprendimą per įmanomai trumpiausią laiką (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas taip pat įtvirtina šį principą, jo 14 straipsnio 3 dalies c punkte teigiama, jog asmuo turi būti teisiamas be nepateisinamo delsimo (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966). Šį principą galima išvelgti ir BPK, konkrečiau 215 straipsnyje, kuris įtvirtina galimybę nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl pernelyg ilgos jo trukmės. Kelias nuo nusikalstamos veikos padarymo iki jos atskleidimo ir sankcijos pritaikymo (tolesnėse proceso stadijose) turėtų būti kuo trumpesnis. Greitumo reikalavimas įpareigoja teisėsaugos pareigūnus bei teismus visus procesinius veiksmus atlikti ir sprendimus priimti kaip įmanoma greičiau, tačiau ne žmogaus teisių suvaržymo sąskaita. Ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai privalo stengtis, kad ikiteisminio tyrimo metu reikšminga medžiaga būtų renkama, o surinkta medžiaga būtų perduota teismui kuo įmanoma greičiau (Goda et al., 2003, p. 11). Greita ir ryžtinga baudžiamojo proceso subjektų reakcija į kiekvieną nusikalstamą veiką yra pagrindinė veiksmingos kovos su nusikalstamumu sąlyga, ji užtikrina tinkamus tyrimo pradėjimo pagrindus ir užkerta kelią, kad nebūtų išvengta baudžiamosios atsakomybės (Mišeikis, 2005, p. 50). Tačiau, priimant sprendimus prioritetas, bet kokiu atveju, turi būti

skiriamas kokybei, o ne greičiui – ikiteisminis tyrimas, tiek ir visas procesas turi vykti kiek įmanoma greičiau, bet nuo to neturi nukentėti proceso sėkmė ar asmens teisės. Vienoje Panevėžio apygardos teismo nagrinėtų bylų buvo nagrinėjamas atvejis dėl įtariamojo skundo, dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo BPK 215 str. pagrindu ir pasakyta, jog proceso greitumo principas suponuoja atitinkamų valstybės institucijų ir jų pareigūnų pareigą daryti viską, kad procesas nebūtų vilkinamas. Visgi, proceso vilkinimu gali būti apibūdinamas tik toks proceso laikotarpis, kuriuo neatliekami jokie procesiniai veiksmai, arba veiksmai atliekami nepagrįstai ilgai, kitaip tariant, kai ikiteisminis tyrimas užsitęsia dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų neveiklumo. Šiuo konkrečiu atveju buvo sujungti du ikiteisminiai tyrimai, o bendras apjungtas tyrimas atliekamas dėl 7 nusikalstamų veikų (3 nesunkios, 3 sunkios ir 1 itin sunki), įtarimai pareikšti net 13 asmenų. Pripažintina, kad atliekamas tyrimas yra sudėtingas ir didelės apimties, būtini bylos duomenys renkami intensyviai, savalaikiai, t.y. ikiteisminio tyrimo laikas šioje byloje yra išnaudojamas racionaliai, proceso veiksmai atliekami pakankamai intensyviai, todėl vilkinimo požymių nenustatyta. Taip pat pabrėžta, kad nors greitis ir yra svarbus, visuomet būtina išaiškinti visas reikšmingas bylos aplinkybes, surinkti tiek įtariamąjį kaltinančius, tiek jį teisinančius duomenis ir užtikrinti kokybišką bei sąžiningą procesą. Nagrinėjamu atveju viskas buvo atlikta tinkamai (Panevėžio apygardos teismo 2016 m. rugpjūčio 16 d. nutartis baudžiamojame byloje). Šio principo svarba išskiriama kitų užsienio valstybių, kaip pavyzdžiui, Čekijos baudžiamajame procese ir ikiteisminiame tyrime. Čekijos BPK 2 straipsnio 4 d., jis įvardijamas kaip apskritai vienas pamatinių baudžiamosios teisės principų (Criminal procedure code of the Czech Republic, 1961). Tačiau, kaip ir Lietuvoje, jis negali būti laikomas pačiu pagrindiniu ir pabrėžiama, jog juo remiantis negali būti pažeidžiamos, pavyzdžiui, atsakovo teisės (Frystak, 2010, p. 264).

Būtent ikiteisminiam tyrimui labai aktualus yra proporcingumo principas. Remiantis juo, kiekviena valstybės taikoma poveikio priemonė negali būti per daug griežta ir varžyti teisės subjektų labiau negu reikia teisėtiems interesams pasiekti. Kad ir kokia ji būtų – administracinė, baudžiamoji procesinė ir pan., turi būti adekvati šios poveikio priemonės tikslui. Turi būti pasirenkamos tokios atitinkamos gėrio apsaugos priemonės bei būdai, kurie savo pobūdžiu ir turiniu darytų kiek įmanoma minimaliai neigiamą, nepageidaujamą poveikį asmeniui, kurio teisės ar laisvės yra suvaržomos. Apribojimai turėtų būti taikomi tik tuomet, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje ir yra svarbiau už asmens teises ar laisves, bei turi būti adekvatūs (Jurka et al., 2009, p. 152-153). Šioje vietoje kaip puikų pavyzdį galima pateikti ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus, kuomet jie viršija savo įgaliojimus ir imasi bereikalingų papildomų veiksmų ir, iš esmės, patys asmenį

išprovokuoja atlikti nusikalstamą veiką, taip pažeisdami minėtą principą. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartyje 2k-156-511/2019 buvo išaiškinta, jog dėl vagystės sulaikytam asmeniui pareiškus įtarimus pagal BK 260 straipsnio 1 dalį, šis aiškiai nurodė metamfetamino įsigijimo iš kito asmens aplinkybes, tačiau teisėsaugos pareigūnai nesiėmė priemonių išaiškinti šį nusikaltimą, sulaikyti pardavėją, atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus, bet nutarė imituojant nusikalstamą veiką (apsimetant narkotinių medžiagų potencialiais pirkėjais) išprovokuoti padaryti kitą labai sunkų nusikaltimą, t. y. parduoti labai didelį kiekį metamfetamino, nors pagal teismų nustatytas aplinkybes byloje nebuvo jokių objektyvių duomenų, kad pirminis narkotikų tiekėjas galėjo disponuoti labai dideliu kiekiu narkotinių medžiagų. Kaip ne kartą nurodyta kasacinės instancijos teismo praktikoje, nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai negali būti naudojami tam, kad pasunkinti kaltininko atsakomybę. Pareigūnai šioje situacijoje neapsiriboja iš esmės pasyviu nusikalstamos veikos tyrimu, bet daro asmeniui tokio pobūdžio poveikį, kad paskatintų padaryti nusikalstamą veiką kurios jis kitaip nebūtų padaręs, taip siekdami sudaryti sąlygas konstatuoti veikos padarymo faktą, t. y. pateikti įrodymus ir vykdyti baudžiamąjį persekiojimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šioje situacijoje yra akivaizdus proporcingumo principo pažeidimas, galima konstatuoti ikiteisminio tyrimo pareigūnų kompetencijos ribų peržengimą, kadangi jie atliko visiškai nereikalingus, perteklinius veiksmus siekiant pasunkinti asmens atsakomybę.

Sekantis, iš dalies ikiteisminiame tyrime veikiantis, tačiau labai svarbus – rungimosi principas. Tai viena iš teisingo bylos nagrinėjimo sąlygų, kai sudarytos galimybės tiek kaltinančiajai pusei pulti, tiek kaltinamajai pusei gintis. M. Girduosko teigimu, rungtyninis procesas pagal EŽTT nutartis atitinka tam tikrus požymius: kaltinamasis ir gynyba turi turėti galimybę žinoti bei komentuoti kitos šalies pateiktus paaiškinimus ir įrodymus; ši galimybė turi būti reali; ja siekiama daryti įtaką teismo sprendimui; šalių galimybė žinoti visus pateiktus įrodymus ir vertinimus; teismas turi pareigą išklausti abi šalis (Girdauskas, 2004, p. 103). Nors įstatymų normose kalbama apie šio principo veikimą tik bylos nagrinėjimo metu, tačiau tai nėra visiškai teisinga, normose principo turinys atskleidžiamas per siauriai, kadangi jo reikšmė nemaža ir ikiteisminiame tyrime, tiesiog akivaizdus pasireiškimas yra labiausia matomas teismo nagrinėjimo stadijoje. Kaip šio principo apraišką ikiteisminiame tyrime galima išskirti atvejį, kai kreipiamasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl kardamosios priemonės suėmimo paskyrimo. Principas pasireiškia ir ikiteisminio tyrimo teisėjui atliekant liudytojo apklausą ikiteisminio tyrimo metu. Šioje apklausoje dalyvauja prokuroras, taip pat gali dalyvauti ir užduoti klausimus įtariamasis, jo

gynėjas ir pan., tokiu būdu realizuodami minėtąjį principą (Jurka et al., 2009, p. 123-124). Apskritai, kaip rungtyniškumo elemento apraiškas ikiteisminiame tyrime bendrai galima įvardinti: aktyviai veikiančią gynybą, apskundimo bei nušalinimo institutus, egzistuojantį ikiteisminio tyrimo teisėjo subjektą (Ancelis, 2008, p. 34). Rungimasis svarbus ne tik Lietuvos, tačiau ir kitų pasaulio šalių teisinėse sistemose. Estijos baudžiamojo proceso kodekse, 14 straipsnyje įtvirtintas rungtyniškas baudžiamasis procesas. Labiau akcentuoti galima pirmąją straipsnio dalį, kurioje teigiama, jog kaltinimo, gynybos ir baudžiamosios bylos sprendimo funkcijas atlieka skirtingi proceso subjektai (Estonian code of Criminal procedure, 2003). Kalbant apie Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksą, 1 – p straipsnyje išskirta, jog baudžiamasis procesas turi būti teisingas, rungtyninis ir išlaikyti šalių teisių pusiausvyrą. Jis turi užtikrinti, kad kaltinančių ir vykdančių teisingumą organų veikla bus atskirta (French code of Criminal procedure, 2006). Ukrainos BPK 7 straipsnyje šalių rungtimasis, taip pat išskirtas kaip vienas esminių baudžiamojo proceso principų (Criminal procedure code of Ukraine, 2013). Skirtingose valstybėse šis principas atskleistas nebūtinai identiškai, bet iš esmės pats principo suvokimas panašus, pabrėžiama, jog visam procesui ir bylos sprendimui būdingas sprendimas ginčo keliu. Šalys turinčios skirtingus interesus turi teisę siūlyti teismui, kaip turi būti išspręsta byla ir kritikuoti priešingos šalies teikiamus siūlymus.

Galima paminėti ikiteisminiame tyrime minimaliai veikiančią ir bylos nagrinėjimo stadijoms kiek aktualesnę viešumo principą. Ikiteisminio tyrimo duomenų paslaptis padeda užtikrinti sėkmingą nusikalstamų veikų ikiteisminį tyrimą, kuriuo yra suinteresuoti ne tik nusikalstamą veiką siekiantys ištirti pareigūnai, bet ir pati visuomenė. Visiškas viešumas ikiteisminiame tyrime galimai sukeltų didelių problemų proceso sėkmei. Tikėtina, tokiu atveju tikrieji nusikalstamos veikos kaltininkai trukdytų nustatyti tiesą ir liktų nenubausti, atsivertų plati terpė juridinėms klaidoms. Kaip ir minėta, principas šioje stadijoje veikia minimaliai, o aiškesne viešumo principo pasireiškimo ikiteisminiame tyrime forma galima laikyti teisės aktuose numatytą galimybę proceso dalyviams susipažinti su ikiteisminio tyrimo metu surinkta medžiaga (BPK 181 str. 1 d.) (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Taigi, apibendrinant, ikiteisminiam tyrimui yra būdinga tikrai ne vienas ir ne du principai, o visus juos išvardinti ir plačiai aptarti yra sudėtinga. Dalis principų ikiteisminiame tyrime veikia dalinai, o tai įtakoja ikiteisminio tyrimo stadijos specifika, kuri turi gana nemažai skirtumų lyginant su bylų nagrinėjimo procesu. Kita vertus, tam tikra dalis principų šioje stadijoje kaip tik pasireiškia labiausiai, lyginant su kitomis proceso stadijomis. Bet kokiu atveju, net ir veikdami dalinai ar pilna apimtimi, principai, kaip

pamatinės taisyklės ir pirminis teisės šaltinis, yra ypatingai svarbus tiek sklandaus ikiteisminio tyrimo stadijos, tiek ir viso baudžiamojo proceso užtikrinimo garantas.

1.3 Ikiteisminio tyrimo stadijos istorinė raida bei esminiai pokyčiai

Atskira ir savarankiška ikiteisminio tyrimo stadija, tokia, kokia egzistuoja šiais laikais Lietuvoje, atsirado ne taip ir seniai, o tik įsigaliojus naujamam 2003 m. Baudžiamojo proceso kodeksui. Iki tol šis institutas bėgant laikui ne kartą buvo keistas, pildytas, taisomas, pervadinamas ir t. t. Vis dėlto, artimiausias šioms dienoms institutas egzistavo galiojant Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos laikais priimtam 1961 m. baudžiamojo proceso kodeksui (toliau – 1961 m. BPK). Ikiteisminio tyrimo stadijos užuomazgos pradėjo vystytis dar anksčiau, tačiau akivaizdžiausi jo pokyčiai, naujovės, patobulinimai geriausiai gali būti atskleisti lyginant su šios stadijos specifika egzistavusia minėtuoju laikotarpiu, juo labiau nemaža dalis dabartinės Lietuvos visuomenės pragyveno šio instituto pokyčių laikmečiu ir „savo kailiu“ galėjo juos pajusti.

Taigi, visų pirma, būtina aptarti buvusį reglamentavimą. Lietuvos okupacijos laikotarpiu ir iki pat naujojo 2003 m. BPK tiek ikiteisminį tyrimą tiek ir visą baudžiamąjį procesą daugiausiai reglamentavo 1961 m. BPK. Pats procesas sąlyginai buvo suskirstytas į 7–9 proceso stadijas, palyginimui šiuo metu sąlyginai išskiriamos rašto darbo pradžioje aptartos 6 baudžiamojo proceso stadijos. Ikiteisminio tyrimo analogu tuo metu buvo parengtinis tyrimas, kurį sudarė dvi dalys, dvi procesinės formos: kvota (1961 m. BPK 134–141 str.) ir parengtinis tardymas (1961 m. BPK 142–235 str.). Parengtiniame tyrime veikė daug tyrimą atliekančių ar tyrimui vadovaujančių valstybinių baudžiamojo proceso subjektų: ne tik prokuroras, kuris šiomis dienomis atsakingas už ikiteisminio tyrimo organizavimą ir jo sėkmę, bet ir tardytojas, tardymo skyriaus viršininkas, kvotėjas, kvotos organas ir kt. (Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 1961). Kalbant apie prokurorą, galima teigti, jog šio ikiteisminio tyrimo „šeimininko“ įgaliojimai anksčiau buvo netgi platesni, nors paties parengtinio tyrimo reguliavimas buvo sąlyginai pasidalintas su tardytoju, kuris nemažai veiksmų galėjo atlikti savarankiškai, tačiau vis tiek turėjo klausyti privalomų prokuroro paliepimų, būti šio kontrolėje. Procese iki teismo nebuvo jokio teisėjo ar kito teisminės valdžios atstovo, kuris kontroliuotų ikiteisminio tyrimo teisėtumą, o šią funkciją perėmė prokuroras ir aukštesnysis prokuroras. Remiantis 1961 m. BPK, prokuroras sankcionavo ir griežčiausią procesinę prievartą (suėmimą, BPK 104 str. d.), kuris galėjo būti skiriamas ir oficialiai neapkaltintam asmeniui

– įtariamajam (Merkevičius, 2018, p. 122). Šiuo metu griežčiausių prievartos priemonių skyrimas yra pavestas išskirtinai ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimams.

Labai svarbi tuo metu buvo tardytojo pareigybė. Tai pareigūnas, kuris tiesiogiai atliko parengtinį tyrimą, buvo išskirtinai savarankiškas ir nepriklausomas net nuo prokuroro, kuris ikiteisminį tyrimą organizavo ir jam vadovavo, tačiau tik tardymo veiksmų pasirinkimo srityje. Sprendimus dėl tardymo krypties ir tardymo veiksmų atlikimo tardytojas priimdavo savarankiškai, o nesutikdamas su prokuroro nurodymais dėl patraukimo kaltinamuoju, nusikaltimo kvalifikavimo, kaltinimo apimties ir t. t., jis turėjo teisę pateikti bylą aukštesniajam prokurorui ir raštu išdėstyti savo prieštaravimus. Nesutikus aukštesniajam prokurorui, jis tyrimą perduodavo kitam tardytojui, tačiau jeigu sutinkama, panaikinami žemesniojo prokuroro nurodymai (Merkevičius, 2018, p. 125). Be to, svarbu paminėti, jog tuomet ikiteisminio tyrimo rezultatus apibendrindavo ir iš esmės galutinį kaltinimą suformuluodavo tardytojas. Prokuroras tik patikrindavo galutinio kaltinimo pagrįstumą ir teisinio kvalifikavimo teisingumą (1961 m. BPK 230 str. 1 d. ir 238 str. 1 d.) (Merkevičius, 2018, p. 129). Nors dabar ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai ir nėra tokia svarbi ikiteisminio tyrimo figūra, tačiau kaip kontrastą galima pateikti vien įgaliojimus, kai tardytojas veikdavo visiškai nepriklausomai, niekieno nevaržomas, pats pasirinkdamas veikimo būdus, be to, esant pagrįstam įtarimui, dėl netinkamų prokuroro nurodymų galėjo kreiptis į aukštesnijį prokurorą ir sulaukti palankaus sprendimo. Tuo tarpu esant dabartiniam reglamentavimui, ikiteisminio tyrimo pareigūnai neturi jokių savarankiškų įgaliojimų, paklūsta privalomiems prokuroro nurodymams bei jo kontrolei ir net įtariant netinkamus, nesąžiningus paliepimus neturi teisės jų skųsti ar kitaip šiems prieštarauti, ką jau kalbėti apie ikiteisminio tyrimo pabaigą pareigūnų iniciatyva. Nors tardytojo pareigybė buvo panaikinta Lietuvoje ir daugelyje kitų posovietinių valstybių, tačiau, pavyzdžiui, Kazachstane ši pareigybė vis dar yra išlikusi. Šis subjektas nebeturi tokių plačių įgaliojimų kaip jo analogas sovietmečiu, tačiau šioje valstybėje tai vis tiek gana reikšmingas ikiteisminio tyrimo subjektas, kurio pareigos, iš esmės, yra labai panašios su tyrėjo pareigomis, tačiau šis turi išimtinių teisių, kaip procesinių veiksmų koordinavimas ir tam tikras nepriklausomumas atliekant kai kuriuos ikiteisminio tyrimo veiksmus. Vis dėlto, manoma, jog šio subjekto reikalingumas yra abejotinas ir jo panaikinimas būtų teigiamas žingsnis, o tyrėjo subjektas yra pakankamas atlikti būtinus ikiteisminio tyrimo veiksmus (Akhpanov et al., 2018, p. 117). Tokiu būdu būtų tiesiog atsisakyta perteklinio, archajiško sovietų laikų relikto.

Verta paminėti, jog anksčiau nelabai veikė ir esminiai baudžiamojo proceso bei ikiteisminio tyrimo principai, žmogaus teisių apsauga, praktiškai, išvis neegzistavo.

Veiksmai, kuriais tiesiogiai skverbiamasi į žmogaus privatumą, būsto neliečiamumą, nuosavybę ar kitas prigimtines teises (pavyzdžiui: krata, turto areštas ir pan.), buvo vadinami ir laikomi tiesiog tardymo veiksmais ir neaptariami procesinės prievartos ar žmogaus teisių apsaugos požiūriu. Kaltinimo pareiškimas neturėjo jokių viešumo, rungimosi ar teisminės kontrolės elementų ir buvo paliktas spręsti prokurorui bei tardytojui. Beje, nei baudžiamojo proceso įstatyme, nei šios teisės šakos doktrinoje rungimosi principas net nebuvo paminėtas, o kalbant apie procesinį lygiateisiškumą, pabrėžiamas jo galiojimas tik teisminėse stadijose (pvz., 1961 m. BPK 265 str. įtvirtintas teisminio nagrinėjimo dalyvių teisių lygybės principas) (Merkevičius, 2018, p. 122–123). Tai lėmė ir tokie aspektai kaip minėto ikiteisminio tyrimo teisėjo nebuvimas ir pačios sistemos griežtumas, kuris, iš esmės, buvo orientuotas tik į asmenų nubaudimą. Dabartinėje sistemoje tokie teisės principai kaip rungimasis ar lygiateisiškumas yra pamatinės taisyklės, kurioms nusižengus atsako valstybės institucijos bei pareigūnai, o jeigu pažeidžiamos žmogaus teisės, šias saugo ne tik nacionaliniai, bet ir tarptautiniai teisės aktai, todėl ypatingais atvejais atsakyti gali tekti net prieš tarptautinius teismus.

Vis dėlto, kaip vieną iš teigiamų aspektų galima išskirti buvusią didelę įrodymų reikšmės svarbą. Įrodymų rinkimas, tikrinimas, vertinimas – vienodai reikšmingai vyko viso baudžiamojo proceso metu. Ikiteisminio tyrimo institucijų ikiteisminio tyrimo metu surinktiems duomenims buvo priskiriama įrodymų reikšmė ir jais buvo galima remtis baudžiamąją bylą nagrinėjant teisme, o skirtingai nuo dabar galiojančio reguliavimo, įrodymus vertino ne tik teismas, tačiau ir prokuroras, tardytojas bei kvotėjas (Bataitis, 1989, p. 76). Dabartinio kodekso normos nedviprasmiškai nurodo, kad įrodymai sietini tik su baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme procesu. Vis dėlto, įrodomosios informacijos rinkimas taikant procesinius būdus bei priemones yra ne kas kita, kaip įrodinėjimas, nes antraip reikštų, kad tyrėjas ar prokuroras aptikdamas, rinkdamas (fiksudamas), tikrindamas faktinius bylos duomenis, jų neanalizuoja, nelygina, netikrina, nevertina, taigi visiškai nedalyvauja įrodinėjimo procese. Šiuo metu tik teismas turi išimtinę teisę ir pareigą surinktų ir teismui pateiktų įrodymų galią įvertinti savaip (Ancelis, 2008, p. 34). Oficialiai tik teisme galutinai ištirti ir teismo paskelbti faktiniai duomenys tampa įrodymais (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Viena vertus, tai, jog įrodymai oficialiai atsiranda tik teisme atrodo kiek keistai. Be to, tai, jog dėl jų pripažinimo įrodymais sprendžia iš esmės vos vienas subjektas, tik teismas ar teisėjas, galbūt, irgi keltų dvejonių, kadangi anksčiau tokią teisę turėjo visi su įrodymais turėję dirbti subjektai, kurių nuomonės tikrai galėjo išsiskirti, tačiau kiekvienas iš jų, greičiausiai, galėdavo pateikti pagrindžiančius savo poziciją argumentus. Be to, sprendimą priimant vienasmeniškai

visiškai išvengti klaidų kartais neįmanoma. Tačiau, iš kitos pusės, teisėjas yra visiškai nešališkas subjektas, kuris palyginus turi minimalų santykį su proceso subjektais, be to, faktiniai duomenys dabar tiriami labai atsakingai, vertinant leistinumą, liečiamumą ir kitais aspektais, taigi vertinimas yra tikrai sąžiningas bei užtikrinama maksimali faktinių duomenų patikra.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę buvo stengiamasi pakeisti okupantų iki tol įvestą tvarką ir įstatyminių reguliavimų, tačiau to padaryti taip staiga nebuvo įmanoma. Po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., sąlyginai galima išskirti du etapus, kurių metu buvo siekiama tiek viso baudžiamojo proceso, tiek ikiteisminio tyrimo reglamentavimą atitolinti nuo senosios sovietinės santvarkos: 1) nuo nepriklausomybės atkūrimo iki 2003 m. naujo BPK – pereinamasis laikotarpis; 2) nuo naujojo BPK iki dabar. Pereinamuoju laikotarpiu buvo tiesiog taisomas senasis 1961 m. sovietinis BPK, taikantis prie pasikeitusio gyvenimo ir aplinkybių, o nuo 2003 m. įsigaliojo jau nuosavas originalus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodifikuotas teisės aktas, kuris iki šiol yra pildomas ir tobulinamas (Merkevičius, 2018, p. 134). Kaip reikšmingesnius pereinamojo laikotarpio pakitimus būdingus ikiteisminiam tyrimui galima būtų išskirti: 1996 m. birželio 21 d. nustatytas bendrasis draudimas riboti asmens laisvę (suimti), o tiksliau, įsigaliojusių kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymu buvo perkeltos EŽTK nuostatos ir pakeistas 1961 m. BPK 10 straipsnis, kuriame įtvirtinta, jog asmuo gali būti suimamas tik teisėjo ar teismo sprendimu, be to, nustatyta, kad kardomasis kalinimas (suėmimas) skiriamas apylinkės teismo teisėjo, o skundus dėl jo skyrimo ar pratęsimo nagrinėja apeliacinės instancijos teismo teisėjas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 10, 22², 29, 64³, 78¹, 95, 96, 97, 99, 101¹, 104, 105, 106, 107, 112, 137, 160, 212, 239, 455 straipsnių pakeitimo ir papildymo 22³ - 22⁵, 104¹ - 104⁴, 109¹ - 109³ straipsniais įstatymas, 1996). Palyginimui, labai panaši tvarka nustatyta ir dabar galiojančiame BPK, kuriame įtvirtinta, jog suėmimą, kaip vieną griežčiausių priemonių, gali skirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nutartimi (BPK 121 str. d.), o skundai dėl šios priemonės paduodami aukštesniajam teismui (BPK 130 str. 1 d.) (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002); nuo 1997 m. atsirado galimybė prokuroro, tardytojo ar kvotos organo nutarimą atsisakyti kelti baudžiamąją bylą skųsti teismui, o teisėjo ar teismo nutartį – aukštesniajam teismui (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93, 131, 143, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, 1997); nuo 1998 m. ir kiti prokuroro bei tardytojo veiksmai gali būti skundžiami teismui (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 242, 244, 244¹ straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, 1998).

Su nauju 2003 m. BPK įvyko šie pirmieji esminiai pokyčiai: atsisakyta parengtinio tyrimo etapo skaidymo į kvotą bei parengtinį tardymą, o šis tampa tiesiog ikiteisminiu tyrimu. Didžiausia atsakomybė už ikiteisminį tyrimą priskiriama tik prokurorui (prieš tai dalinosi labiau su tardytoju), prokurorui atsiranda individuali ir niekam kitam neperleidžiama pareiga surašyti kaltinamąjį aktą, nes būtent jis kaip ikiteisminio tyrimo šeimininkas turi nuspręsti, kada pakanka įrodymų atiduoti įtariamąjį teismui. Be to, ypatingai svarbus ikiteisminio tyrimo teisėjo atsiradimas – jam pavesta griežčiausių prievartos priemonių sankcionavimas ir rūpinimasis įrodymų užtikrinimu teismiam nagrinėjimui, labiau užtikrinama žmogaus teisių apsauga ir esminiai baudžiamojo proceso principai (Merkevičius, 2018, p. 139). Su šiuo kodekso atsiradimu prasidėjo naujas, visiškai nuo niekieno nepriklausomas, baudžiamojo proceso ir ikiteisminio tyrimo reglamentavimas, kurio jau pirmieji pokyčiai rodė akivaizdų norą pamiršti praeities reglamentavimą.

Tiek rengiant naujojo lietuviškojo BPK projektą, tiek ir įsigaliojusiame naujame kodekse buvo nustatyta, kad ikiteisminis tyrimas taps pirmąja baudžiamojo proceso stadija. Naujojo BPK kūrėjai pabrėžė, kad naujame BPK atsisakoma nelogiškų procesinių sovietinių relikvų, tarp jų ir baudžiamosios bylos iškėlimo bei atidavimo teismui stadijos. Naujo BPK projekte yra atsisakoma baudžiamosios bylos iškėlimo kaip procesinio veiksmo ir kaip stadijos (Kazlauskas, 2000, p. 69). G. Goda, P. Kuconis ir kiti sutinka, jog tokia stadija nereikalinga, kadangi dažnai nuo pat pirmo signalo apie padarytą nusikalstamą veiką gavimo yra būtina atlikti būtiniausius tyrimo veiksmus, kad būtų surasti ir užfiksuoti įrodymai tolesniam teismiam nagrinėjimui. Baudžiamosios bylos iškėlimas buvo formalaus pobūdžio, jokio realaus turinio neturintis veiksmas, todėl jo vertėjo atsisakyti (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, 2003, p. 412). Didžioji dauguma teisės mokslininkų sutiko, jog ikiteisminio tyrimo kaip atskiros nepriklausomos ikiteisminio tyrimo stadijos išskyrimas yra tinkamas ir pagirtinas žingsnis, tačiau kai kurie buvo kiek kitokios nuomonės. P. Ancelio teigimu, šios stadijos išskyrimas ir senųjų panaikinimas nebuvo tinkamas sprendimas, argumentuojant tuo, jog imame pavyzdį iš vakarų, palikdami savo istoriją nuošalyje, tuo tarpu, Ž. Mišeikio teigimu, ikiteisminio tyrimo stadijos išskyrimas yra teigiamas žingsnis, tačiau, jo nuomone, šią galima būtų skaidyti į dar smulkesnes dalis, o būtent į ikiteisminio tyrimo pradėjimą ir tiesiog ikiteisminį tyrimą. Anot teisininko, tiek viena, tiek kita turi atskirai baudžiamojo proceso stadijai būdingus požymius. Vis dėlto, pritartina daugelio teisės mokslininkų, tarp jų ir R. Merkevičiaus nuomonei, jog toks išskyrimas yra netinkamas, perdėtas smulkmeniškumas ne visuomet yra gerai. Juo labiau ir paties Ž. Mišeikio argumentai, kaip pavyzdžiui, stadijai

priskiriama specifinė baudžiamojo proceso principų išraiškos forma, o ne patys principai, nėra pakankamai įtikinami (Merkevičius, 2018, p. 573–576).

Vis dėlto, gana dirbtinis ikiteisminio tyrimo stadijos išskaidymas buvo atliktas ne BPK, tačiau Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro aktuose, kuriuose reglamentuojami konkretūs šiame proceso etape prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekami veiksmai ir priimami sprendimai. 2003 m. balandžio 18 d. generalinio prokuroro įsakymu (kuris šiuo metu nebegalioja), buvo patvirtinta ikiteisminio tyrimo registravimo tvarka, kurioje teigiama, kad ji nustato pagrindinius principus, kurie turi būti taikomi ikiteisminio tyrimo pradžios organizavimui ir registravimui ikiteisminio tyrimo įstaigose, prokuratūrose (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas). 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu „Dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“ generalinis prokuroras paskelbė kitą, naują teisės aktą – rekomendacijas dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymas), o šis buvo papildytas nauja redakcija 2020 m. gruodžio 23 d. įsakymu (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. gruodžio 23 d. įsakymas). Šiomis rekomendacijomis buvo aiškiai ir formaliai atskirta ikiteisminio tyrimo pradžia nuo ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo ir atitinkamai atskirai sureguliuota. Toks atskiras reguliavimas, pasak R. Merkevičiaus, dar labiau atitolo nuo Baudžiamojo proceso kodekso (Merkevičius, 2018, p. 582). Galima teigti, jog išsamus reglamentavimas pats savaime nėra blogai, tačiau jis neturi būti perdėtai detalus ir atskirtas. Įdomu, kodėl papildomomis taisyklėmis negalėjo tiesiog būti papildytas pats BPK. Be to, kaip ir minėta anksčiau, tarp teisės mokslininkų, apskritai, kyla dvejonių dėl generalinio prokuroro leidžiamų rekomendacijų reikalingumo.

Taigi, ikiteisminio tyrimo etapas per daugiau nei 50 metų laikotarpį patyrė nemažai permainų ir pokyčių. Lyginant su buvusiuoju parengiamojo tyrimo etapu bei ikiteisminio tyrimo stadijos pradmenimis, įsigaliojus naujamam BPK, matyti tikrai nemažai šio instituto patobulinimų ir klaidų ištaisymų, pats ikiteisminis tyrimas tapo skaidresnis, tinkamiau užtikrinamos proceso dalyvių teisės, tačiau dar išlieka nemažai taisytinių vietų, kurios primena apie sovietų laikų teisės akto praeitį. Nors senasis sovietinis ir vėlesnis reguliavimas tikrai nusipelno kritikos, vis dėlto, įstatymų leidėjui jis praverčia kaip nemažas atsvaros taškas, kuris leidžia aiškiau suprasti ir įvertinti esamo reguliavimo trūkumus bei efektyviau juos taisyti.

2. Ikiteisminio tyrimo subjektai

2.1 Ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir įstaigos

Ikiteisminio tyrimo subjektus galima išskirti į tris grupes: 1) valstybės institucijos bei pareigūnai; 2) baudžiamojo proceso dalyviai siaurąja prasme (kurie turi suinteresuotumą bylos baigtimi: įtariamasis, nukentėjusysis); 3) kiti baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys, neturintys suinteresuotumo bylos baigtimi (liudytojas, ekspertas, vertėjas). Pirmos grupės subjektai veikia valstybės vardu ir baudžiamajame procese vykdo valstybinius įgaliojimus, gina valstybinius interesus, atlieka valstybės pareigą aiškinti nusikalstamas veikas ir vykdyti teisingumą. Pirmieji šiai grupei priskiriami subjektai – ikiteisminio tyrimo įstaigos bei jų pareigūnai. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas yra ikiteisminio tyrimo įstaigoje dirbantis asmuo, kuris šios įstaigos ar jos padalinio vadovo, ar jų įgaliotų asmenų pavedimu atlieka BPK numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus: siekia nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir tokios veikos aplinkybes. Ikiteisminio tyrimo įstaigoms priskiriama Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Karo policija, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba, Lietuvos Respublikos muitinė, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas, kai tiriamos nusikalstamos veikos, išaiškėjusios šioms institucijoms atliekant tiesiogines funkcijas, numatytas jų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose. Be jau paminėtų, šiai grupei priskiriamų subjektų, kurie atlieka ikiteisminį tyrimą, priskiriami kalėjimų departamento pareigūnai, areštinių, kardomojo kalinimo ir pataisos įstaigų direktoriai arba jų įgalioti pareigūnai – dėl šiose įstaigose padarytų nusikalstamų veikų, taip pat tolimojo plaukiojimo jūros laivų kapitonai, kai būtina ištirti nusikalstamų veikų atvejus įvykdytus tolimojo plaukiojimo metu. Be abejonės, negalima nepaminėti dažniausiai ikiteisminius tyrimus atliekančios institucijos – policijos bei jos pareigūnų (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Palyginimui, Suomijoje pagrindinė ikiteisminio tyrimo institucija yra taip pat policija, o be šios išskiriamos ir Suomijos sienos apsaugos tarnyba, muitinė bei Suomijos gynybos pajėgos (kariuomenė) (Pre-trial investigation in Finland, 2022). Tuo tarpu, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV), svarbiausia ikiteisminio tyrimo institucija yra Federalinis tyrimų biuras (toliau – FTB), priklausantis Teisingumo ministerijai, kuri turi prokuratūros įgaliojimus. Be to, JAV finansų ministerijos sudėtyje yra didelis ikiteisminio tyrimo padalinys – vidaus mokesčių tarnyba, tirianti Mokesčių įstatymo pažeidimų veikas; slaptoji tarnyba, kuri užsiima pinigų padirbinėjimo bei jų realizavimo

atvejais. Savi ikiteisminio tyrimo padaliniai yra ir žemės ūkio, prekybos, darbo, vidaus reikalų, gynybos ministerijose ir kitose žinybose (Ancelis, 2007, p. 76-77).

Jeigu skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką gauna ikiteisminio tyrimo įstaiga arba, jeigu ikiteisminio tyrimo įstaiga pati nustato nusikalstamos veikos požymius, ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas tuoj pat pradeda ikiteisminį tyrimą ir kartu apie tai praneša prokurorui. Tuomet, jau nuo prokuroro priklauso, ar šis pats apsiims atlikti ikiteisminį tyrimą, ar paves atlikti jį informavusiai institucijai (jos pareigūnams), o gal perduos atlikti kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). BPK nėra įtvirtinta, tačiau generalinio prokuroro rekomendacijose minima, jog prokuroras gali pavesti ikiteisminio tyrimo įstaigai tirti ir kitas nusikalstamas veikas, kurių požymius nustato tos institucijos pareigūnas, atlikdamas savo tiesiogines funkcijas, nustatytas veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose, nors tokių nusikalstamų veikų tyrimas ir nėra šių įstaigų funkcija (pvz., neleistinas sienos perėjimo ir kontrabandos tyrimas turi būti pavedamas atlikti Valstybės sienos apsaugos pareigūnams) (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 8 d. įsakymas). Pareigūnams įgaliotiems atlikti ikiteisminį tyrimą yra galimybė imtis visų BPK numatytų veiksmų, išskyrus tų, kuriuos gali atlikti tik prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas (pvz., negali tiesiogiai kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, surašyti kaltinamojo akto). Pareigūnas privalo imtis visų priemonių, kad būtų greitai ir išsamiai atskleista nusikalstama veika, paklusti prokurorui, vykdyti jo nurodymus ir laiku informuoti apie ikiteisminio tyrimo eigą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Verta pasisakyti dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų nepriklausomumo. Vis dėlto, ikiteisminio tyrimo pareigūnai yra tie asmenys, kurie dažniausiai ir daugiausiai bendrauja su nukentėjusiuoju, įtariamuoju ir tam tikrais kitais ikiteisminio tyrimo subjektais. Galima teigti, jog jų veikimo ribos yra ribotos. Jeigu nusikalstama veika yra sudėtingesnė, prokuroras dažniausiai pats apsiima tyrimą, jeigu kiek paprastesnė, arba dėl tam tikrų priežasčių prokuroras negali ar nenori apsiimti tyrimo, jis perduoda jį ikiteisminio tyrimo įstaigoms ir pareigūnams. Bet kokių atveju, pareigūnai yra įpareigoti visuomet pranešti apie tyrimo eigą, taigi, jie yra atskaitingi prokurorui. Tuo tarpu prokuroras, tam tikras asmens laisvę varžančias priemones ir kitus procesinius sprendimus priima tik susipažinęs su ikiteisminio tyrimo medžiaga, dažniausiai nesusipažinęs su pačiais asmenimis. Galbūt tokia nuomonė ir būtų kritikuotina, tačiau asmenys, kurie dirba gyvai su įtariamaisiais ar nukentėjusiais, kartais galėtų geriau įsivaizduoti kokias priemones jiems reiktų skirti. Artimesnis kontaktas su proceso dalyviais, o ne labiau „teorinis situacijos vaizdas“, galbūt, leistų tinkamiau įvertinti situacijoje priimamų sprendimų tinkamumą. Be to, galima

pasvarstyti, jog pareigūno kreipimasis į ikiteisminio tyrimo teisėją tiesiogiai, dėl tam tikrų priemonių paskyrimo leistų kiek paspartinti patį procesą ir greičiau įvykdyti teisingumą (pvz., dėl tam tikrų griežtesnių prievartos priemonių taikymo). Tokiu būdu pareigūnams tektų kiek daugiau atsakomybės, tačiau pats procesas taptų žymiai lankstesnis. Taip pat, BPK 121 str. įtvirtinta galimybė ikiteisminio tyrimo pareigūnui paskirti asmeniui tam tikras švelniausias kardomasias priemones, kaip dokumentų paėmimas, specialiosios teisės sustabdymas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Vis dėlto, neatidėliotino atvejo išskyrimas rodo konkretumo nebuvimą ir nėra visiškai aišku, kokie atvejai patektų po šia sąvoka. Taigi, galbūt šios sąvokos panaikinimas būtų tinkamas žingsnis leidžiantis ikiteisminio tyrimo pareigūnams jaustis kiek laisviau ir užtikrinčiau dėl savo įgaliojimų.

Į situaciją galima pažvelgti ir iš kitos pusės. Kol, viena vertus, ikiteisminio tyrimo pareigūnams tam tikrais atvejais kompetencijų ribos yra galimai kiek per siauros, kita vertus, didesnių galių suteikimas, galbūt, leistų šiems valstybės tarnautojams piktnaudžiauti savo įgaliojimais. Remiantis R. Merkevičiaus nuomone, net ir dabar ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekamų pareigų kokybė, teisingumo vykdymas kelia rimtų abejonių. Visų pirma, neretu atveju pareigūnų kvalifikacija kelia abejonių, jie dažnai neturi reikiamo teisinio išsilavinimo ir kartais paprasčiausios situacijos, reikalaujančios trupučio teisinių žinių, jiems tampa nemažu „galvos skausmu“, kurio šie mieliau išvengs. Tai, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika ir apie ją buvo pranešta baudžiamojo persekiojimo institucijoms Lietuvoje nereiškia, kad jos pradės ikiteisminį tyrimą, ištirs nusikalstamą veiką, nustatys kaltininką ir jis sulauks pelnytą atsakomybės. Toks praktikoje pasitaikantis atsainus pareigų vykdymas verčia susimąstyti, kam tuomet reikalingos ikiteisminio tyrimo įstaigos, prokuratūra, jei nusikaltimą įrodinėti, rinkti įrodymus – atlikti valstybės institucijų veiksmus turi nukentėjusysis (Ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir idealai..., 2021). Toks, kartais pasitaikantis pareigūnų požiūris veda prie didelio visuomenės nepasitikėjimo ikiteisminio tyrimo įstaigomis.

Verta paminėti, jog kartais nutinka taip, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai yra per daug aktyvūs ir pažeidžia žmogaus teises, o atvejai pasiekia ir Europos Žmogaus Teisių Teismą. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai pareigūnai naudodami specialias slaptąsias tyrimo technikas ima piktnaudžiauti. Tokiu būdu, kurstymo pagalba renkami įrodymai negali būti pateisinami viešuoju interesu. Remiantis EŽTT sprendimais bylose Lalas bei Malininas prieš Lietuvą, kaip buvo užsiminta anksčiau, dėl proporcingumo principo peržengimo, kartais pareigūnai peržengia savo veiksmų ribas ir tam tikrais atvejais yra laikomi nusikalstamų veikų provokatoriais (Malininas prieš Lietuvą, 2008). Šiuose

dviejuose sprendimuose policijos pareigūnai neturėjo pagrįstų duomenų apie asmenų nusikalstamas veikas ir savo veiksmais pastūmėjo įtariamuosius įgyti ir parduoti atitinkamą kiekį narkotinių medžiagų. EŽTT pažymėjo, jog tokiu būdu buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis – teisė į teisingą bylos nagrinėjimą (Lalas prieš Lietuvą, 2011). Dar vienas EŽTT praktikoje labai reikšmingas pareigūnų piktnaudžiavimo atvejis išnagrinėtas byloje Ramanauskas prieš Lietuvą. Verta paminėti, jog ši situacija buvo pakankamai keblė, dėl jos buvo priimti du visiškai skirtingi sprendimai. Buvęs Kaišiadorių miesto prokuroras buvo įtariamasis korupcinių nusikaltimų atlikimu. Galiausiai, jis buvo atleistas iš darbo dėl tarnybinių pareigų pažeidimo bei prokuroro vardo pažeminimo. Asmeniui buvo pareikšti kaltinimai Baudžiamojo kodekso 226 straipsnio pagrindu (tarpininkavimas), teigiant, jog šis už 3000 JAV dolerių kyšį pasiryžo siekti trečiojo asmens paleidimo iš įkalinimo įstaigos paveikiant teisėjus. Tuomet pareiškėjas kreipėsi į EŽTT dėl, jo nuomone, nepagrįsto apkaltinamojo nuosprendžio, kadangi prieš jį buvo panaudoti kurstymo veiksmai bei neteisėtų priemonių pagalba surinkti įrodymai. Pirmuoju, dar 2008 m. sprendimu buvo konstatuota, jog asmuo buvo išprovokuotas, ko pasekoje pažeista anksčiau paminėta EŽTK 6 str. 1 d. Teismas rėmėsi tuo, jog nebuvo įrodymų apie anksčiau asmens padarytas nusikalstamas korupcines veikas, be to, kaip matyti iš telefono pokalbių įrašų, Specialiųjų tyrimų tarnybos (toliau – STT) pareigūno ir pareiškėjo susitikimai vyko pareigūno iniciatyva. Teismo nuomone, buvo matomas spaudimas iš pareigūno ir prokuroro pažįstamo asmens pusės (kuris supažindino prokurorą su pareigūnu) prokurorui atlikti nusikalstamus veiksmus, nors nebuvo objektyvių įrodymų, išskyrus gandus, kurie rodytų jo ketinimą įsitraukti į tokią veiklą (Ramanauskas prieš Lietuvą, 2008). Praėjus 10 metų buvo priimtas sprendimas, kuriuo provokacija, vis dėlto, buvo paneigta. Teismas konstatavo, jog nebuvo peržengtos pasyvaus nusikalstamos veikos tyrimo ribos. Šiuo sprendimu teismas pasakė, jog pareigūnai tik prisijungė prie nusikalstamos veikos, o ne šią inicijavo. Buvo konstatuota, jog ši byla nėra susijusi su slaptu policijos darbu, o tik su privataus asmens, kurio veiksmus prižiūrėjo pareigūnai veikla. Be to, slaptai padaryti įrašai parodė, jog pats K. Ramanauskas nurodė, jog yra galimybė papirkti teisėjus, bei pats nurodė konkrečias sumas, be to jis pats nurodė užsimaskavusiam pareigūnui su juo asmeniškai palaikyti kontaktą. Pasikeitusiam teismo požiūriui neabejotinai įtakos turėjo paaiškėjusios naujos aplinkybės, tačiau galimai ir pasikeitusios visuomeninės vertybės bei atitinkamų nusikalstamų veikų dažnumas. Buvo konstatuota, jog nusikalstamumo augimas verčia imtis atitinkamų priemonių, todėl ikiteisminio tyrimo įstaigos dažniau turi imtis slaptų tyrimo veiksmų kovojant su organizuotu nusikalstamumu bei korupcija (Ramanauskas v. Lithuania (No. 2), 2018). Taigi, pareigūnų piktnaudžiavimo ir kurstymo veiksmus nustatyti

neretai yra labai sudėtinga, kaip matyti, ypatingai iš skirtingų sprendimų Ramanauskas prieš Lietuvą byloje, skirtingas veiksmų interpretavimas, nevienodas teisėjų požiūris gali lemti visiškai priešingus sprendimus. Riba tarp teisėtų ir reikalingų veiksmų tam tikrais atvejais yra labai siaura ir „perlenkti lazda“ pareigūnams kartais tikrai labai lengva.

Palyginimui, verta aptarti vieną iš aiškesnių užsienio šalių pavyzdžių, kur pareigūnų laisvės ribos, apskritai, buvo pernelyg nevaržomos. EŽTT sprendime Roman Zakharov prieš Rusiją, buvo kreiptasi ne dėl konkretaus žmogaus teisių pažeidimo atvejo, o sukritikuota pati sistema. Pareiškėjas pateikė skundą dėl mobiliojo ryšio operatorių, kurių įdiegta įranga sudaro galimybę Federalinei saugumo tarnybai (FSB) slapta kontroliuoti (stebėti) nacionalinių mobiliojo ryšio paslaugų vartotojų elektroninių ryšių tinklais perduodamą informaciją ir kurie yra įpareigoti nefiksuoti tokios kontrolės atvejų. Valstybės vykdoma slapta elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė laikoma asmens teisės į privatumą ribojimu, todėl ji turi atitikti nustatytus reikalavimus. Nors Rusijoje slapta kontrolė siekiama EŽTK 8 straipsnio 2 dalyje išvardintų tikslų, ji įtvirtinta teisės aktais ir pastarieji yra lengvai prieinami visiems asmenims, kuriems gali būti taikomi, tačiau jos taikymo ribos teismo pripažintos gerokai per plačiomis. Visų pirma: 1) kontrolė gali būti panaudota didžiajai daugumai teisės pažeidimų (ne tik sunkiausiems nusikaltimams); 2) įgaliojimas vykdyti slapta kontrolę apima ne tik įtariamąjį ar kaltinamąjį, bet ir kiekvieną kitą asmenį, kuris potencialiai gali turėti informacijos apie teisės pažeidimą (neapibrėžtas asmenų ratas); 3) tiksliai nenurodytos aplinkybės kurioms esant vykdoma slapta kontrolė; 4) slaptos kontrolės veiksmų trukmė nėra aiškiai apibrėžta ir neapibrėžti terminai kiek laiko saugoma surinkta informacija; 5) slapta kontrolę vykdančios institucijos taip pat nėra įpareigosios elektroninių ryšių paslaugų teikėjams pateikti teismo įgaliojimą; 6) skubiais atvejais kontrolė gali būti pradama be teismo sprendimo; 7) asmenims, kuriems taikyta kontrolė, nesudarytos efektyvios gynybos priemonės, asmenims neprivalo būti pranešta apie duomenų rinkimą; 8) slapta elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė yra pradama vykdyti teismo sprendimu, sprendžiančiam teisėjui negali būti pateikiama tam tikra informacija, pavyzdžiui, apie paieškos priemonių taktiką, taip apribojant teisėjo galimybę teisingai nustatyti šios kontrolės poreikį. Taigi, Rusijoje ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir įstaigoms buvo sudaryta nevaržomos sąlygos rinkti duomenis ne tik apie asmenis galimai padariusius nusikalstamas veikas, bet netgi ir platesnį subjektų ratą (Roman Zakharov v. Russia, 2015).

Taigi, apibendrinant, ikiteisminio tyrimo institucijos bei pareigūnai yra vieni pagrindinių ikiteisminio tyrimo stadijos subjektų. Nors šie subjektai nėra visiškai

nepriklausomi ir yra atskaitingi prokurorams, tačiau šioje stadijoje jiems pavesta atlikti nemažai svarbių veiksmų. Nepaisant to, jog šių subjektų veiksmai yra stipriai apriboti ir prokuroro prižiūrimi, praktikoje pasitaiko pareigūnų piktnaudžiavimo savo tarnybine padėtimi atvejų. Nepriklausomai nuo to, ar tam daro įtaką nenoras ar nesugebėjimas tinkamai atlikti savo pareigų, bet kokiu atveju, netinkami ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnų veiksmai yra nemaža problema, kuri gali įtakoti tiek ikiteisminio tyrimo tiek ir viso proceso eigą, bei skatinti visuomenės nepasitikėjimą šiais valstybės atstovais.

2.2 Ikiteisminio tyrimo teisėjas

Sekantis, pirmajai ikiteisminio tyrimo subjektų grupei (valstybės institucijos bei pareigūnai) priklausantis subjektas – ikiteisminio tyrimo teisėjas. Vertinant šio subjekto reikšmę ikiteisminiam tyrimui, sunku susidaryti vieną aiškią nuomonę. Iš vienos pusės, tai subjektas, kurio sprendimai turi praktiškai aukščiausią galią ikiteisminiame tyrime. Kitaip sakant, pavyzdžiui, tam tikri procesiniai sprendimai, veiksmai, griežčiausių procesinių prievartos priemonių skyrimas (namų areštas, krata) dažniausiai priklauso nuo ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimo. Iš kitos pusės, šis subjektas pačiame ikiteisminiame tyrime dalyvauja ne visai savo iniciatyva. Nemažai ikiteisminio tyrimo atvejų šio subjekto pagalbos netgi neprireikia. Jis įtraukiamas į procesą tik į jį kreipiantis tam tikrais klausimais, prokuroro ar kitų proceso subjektų iniciatyva ir procesinius sprendimus šis atlieka, iš esmės, kitų ikiteisminio tyrimo subjektų prašymu (Ancelis, 2007, p. 83). Minėtasis teisminės valdžios atstovas ikiteisminiame tyrime atlieka tam tikras funkcijas. Galima teigti, jog vienintelė apibendrinta funkcija kurią gali vykdyti teisėjas – justicijos funkcija, teisingumo vykdymas. Dėl pakankamai specifinės ikiteisminio tyrimo stadijos ši funkcija pasireiškia kiek kitaip nei teisminiame bylos nagrinėjime. Galima sąlyginai išskirti tris veikimo sritis, kuriose ikiteisminio tyrimo metu ji realizuojama: 1) Procesinių prievartos priemonių skyrimo kontrolė ir piliečių konstitucinių teisių apsaugos užtikrinimas; 2) Ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų legalizavimas; Surinkti duomenys rungimosi procedūros metu ir tik ikiteisminio tyrimo teisėjo pritarimu pripažįstami įrodymais; 3) Kaltinimo pareiškimo per ikiteisminį tyrimą kontrolė (nutarimų nutraukti ikiteisminį tyrimą tvirtinimas, skundų nagrinėjimas). Jos pagalba abiem pusėms sudaryta lygios galimybės pateikti surinktą informaciją ir paneigti oponento teiginius. Šių trijų sferų visumą galima būtų įvardinti kaip teisminę kontrolę ikiteisminio tyrimo metu (Gušauskienė, 2004, p. 120). Ikiteisminio tyrimo teisėjo konkrečios funkcijos, kurios patenka į šias aptartas veikimo sritis reglamentuotos BPK 173 straipsnyje. Jame įtvirtinta,

jog ikiteisminio tyrimo teisėjas: 1) skiria ir sankcionuoja procesinių prievartos priemonių taikymą; 2) prisaikdina ir apklausia liudytojus bei nukentėjusiuosius; 3) apklausia įtariamuosius; 4) priima sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo BPK 214 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais (kai baudžiamasis procesas negalimas arba kai susiduriama su situacijomis, kai baudžiamoji atsakomybė gresia asmenims turintiems imunitetą nuo baudžiamosios atsakomybės); 5) tvirtina prokuroro nutarimus nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 214 str. 2 d. atvejais (ikiteisminio tyrimo nutraukimo BPK 212 str. 3 - 9 punktuose minimais atvejais); 6) tvirtina prokuroro nutarimus atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą; 7) nagrinėja proceso dalyvių skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų bei prokuroro veiksmų; 8) atlieka kitus BPK numatytus veiksmus (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Taigi, net ir ikiteisminiame tyrime teisėjas turi nemažai funkcijų, o šios yra tikrai pakankamai svarbios.

Verta pažymėti, jog ikiteisminio tyrimo teisėjas nėra atskira pareigybė. Tai tik tam tikros papildomos teisėjo pareigos. Kaip teigiama Lietuvos Respublikos teismų įstatyme, įstatymų nustatytais atvejais apylinkės teismo teisėjai atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjo, vykdymo teisėjo funkcijas, taip pat kitas apylinkės teismo kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas (Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, 1994). BPK 19 str. taip pat teigiama, jog tai yra apylinkės teismo teisėjas, kurį paskiria apylinkės teismo pirmininkas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Taigi, ikiteisminio tyrimo teisėjai yra tie patys teisėjai, veikiantys ir bylų nagrinėjimo stadijoje apylinkės teismuose. Akivaizdu, jog jeigu byla patektų į teismą, šie jos negalėtų toliau nagrinėti, kadangi atsirastų interesų konfliktas, galimas suinteresuotumas, teisingumo principo pažeidimas. Tačiau, nagrinėti kitoms byloms pirmos instancijos teisme, su kurių ikiteisminiu tyrimu teisėjas neturėjo nieko bendro, kliūčių kilti negalėtų. Galima paminėti, jog esant poreikiui kiekvienas asmuo gali susipažinti su ikiteisminio tyrimo teisėjų sąrašu Lietuvos teismų internetiniame puslapyje, kuris kiekvienais metais yra skelbiamas viešai. Kiekvienam apylinkės teismui, atskiriems apylinkės teismo rūmams paskiriami po vieną ar daugiau ikiteisminio tyrimo teisėjo pareigas atliekančių asmenų, taip pat ir juos pavaduojantys teisėjai (Ikiteisminio tyrimo teisėjų sąrašas, 2022).

Kalbant apie prokurorus ar ikiteisminio tyrimo pareigūnus kyla klausimas dėl jų darbo kokybės, nenoro dirbti, tam tikro šališkumo, o ikiteisminio tyrimo teisėjo atžvilgiu šios problemos nėra dažnos. Kaip užsiminta šio skyriaus pradžioje, esminis klausimas yra apskritai šio subjekto reikalingumas ikiteisminiame tyrime. M. Gušauskienės teigimu, BPK griežčiausių kardomųjų priemonių, ribojančių žmogaus laisvę, skyrimą sankcionuoja arba teismas arba ikiteisminio tyrimo teisėjas. Toks sprendimas yra logiškas, būtinas ir

grindžiamas rungimosi proceso principais, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras yra aktyvios proceso šalys, kurios gali būti suinteresuotos intensyvesnės prievartos taikymu. Suteikimas taikyti griežtas procesines priemones prokurorams, tai yra kaltinimo pusei, pažeistų šalių lygybės principą (Gušauskienė, 2004, p. 120-127). Analogiškos nuomonės laikosi ir G. Goda bei P. Kuconis, kurių teigimu žmogaus teisių apsaugos standartai reikalauja pavesti teisėjui skirti pačias griežčiausias procesines prievartos priemones (Goda, Kuconis, 1997, p. 10). Veiksmų, kurie riboja žmogaus teises bei laisves taikymo galimumo klausimas ikiteisminio tyrimo teisėjui pavestas ne tik Lietuvoje. Serbijoje ikiteisminio tyrimo metu atlikti veiksams, kurie galimai pažeidžia žmogaus teises bei laisves taip pat yra privalomas ikiteisminio tyrimo teisėjo išankstinis leidimas (Nikac, Lestanin, 2020, p. 164). Ikiteisminio tyrimo teisėjas dažniausiai yra tas subjektas, kuris turi mažiausią santykį su proceso subjektais (įtariamuoju, nukentėjusiuoju), todėl galima teigti, jog jo priimamas sprendimas yra visiškai objektyvus ir nešališkas, jis gali logiškai ir ramiai pasverti visus pateiktus įrodymus. Jeigu, jo nuomone, tam tikrų priemonių skyrimas yra neproporcingas, jis gali pagrįstai atsisakyti šias taikyti, o jeigu įrodymų pakanka, jas paskirti. Priešingai, pareigūnai ar prokuroras gali būti suinteresuoti bylos baigtimi ir nepagrįstai apsunkinti, pavyzdžiui, įtariamųjų padėti. Būtent dėl to galima teigti, jog ikiteisminio tyrimo teisėjo reikšmė pasireiškia užtikrinant teisingą procesą, apsaugant žmogaus teises bei laisves, priimant svarbiausius sprendimus ikiteisminio tyrimo metu nešališkai ir sąžiningai.

Lietuva yra pasirinkusi pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelį. Vis dėlto, tam tikrose valstybėse, kaip pavyzdžiui Prancūzija ar Belgija, įsitvirtinęs aktyvaus tardymo teisėjo modelis. Šio modelio valstybėse teisėjui suteikiami didesni įgaliojimai ir platesnės veikimo ribos. Pavyzdžiui, teisėjas pats aktyviai renka faktinius duomenis (įrodymus). Vis dėlto, tokiu atveju teisėjas pats praktiškai tampa tyrėju, o tai iškreipia baudžiamojo proceso subjektų sistemą. Aktyviai dalyvaudamas procese teisėjas atimtų iš savęs ramaus ir nešališko stebėtojo pranašumą, tapdamas artimesnis tyrimui ir mažiau nešališkas proceso arbitras. Konstitucija garantuoja asmenims teisę turėti nešališką ir nepriklausomą arbitrą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus išspręstų kilusį ginčą. Galima teigti, kad Lietuvoje įstatymų leidėjo pasirinkta pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo koncepcija yra pagrįsta ir leidžianti efektyviau ir sąžiningiau ginti asmenų teises bei užtikrinti teisingumą (Kukaitis, 2009, p. 106-107). Tačiau, galima išskirti ir dar vieną ekstraordinarų atvejį. Kaip ir minėta, tam tikrose šalyse teisėjas imasi aktyvaus vaidmens, tačiau Ispanijoje šiam subjektui yra pavestas praktiškai visos ikiteisminio tyrimo stadijos valdymas. Nors Ispanijoje taip pat egzistuoja ir prokuroro pareigybė, tačiau šio vaidmuo aptariamoje stadijoje pakankamai

formalus, jo veikla labiau orientuojama į viešojo intereso gynimą ir kitas ikiteisminiam tyrimui ne tokias reikšmingas funkcijas, svarbesnis vaidmuo skiriamas teisminiame bylos nagrinėjime. Iš esmės, šioje sistemoje svarbiausia prokuroro funkcija ikiteisminiame tyrime yra kaltinimo pateikimas (Aebi et al., 2008, p. 329). Suprantama, jog tam pačiam teisėjui atlikus daugelį ikiteisminio tyrimo veiksmų ir priėmus lemiamus sprendimus, šis negalėtų toliau nagrinėti situacijos teisminiame procese, todėl atskyrimas tarp ikiteisminio tyrimo teisėjo pareigų bei teismo bylos nagrinėjimo teisėjo pareigų buvo padarytas dar XX a. pabaigoje, tokiu būdu apsaugant asmenų interesus ir užtikrinant teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. Taigi, Ispanija yra unikalus atvejis, kai ikiteisminio tyrimo „šeimininkas“ yra būtent ikiteisminio tyrimo teisėjas (Borges Blázquez, 2020, p. 179-180). Toks modelis skiriasi nuo anksčiau paminėtų įprastesnių aktyvių teisėjų modelių, kurie sulaukia argumentuotos kritikos. Tačiau, Ispanijoje ikiteisminio tyrimo teisėjas perima iš esmės tiek ikiteisminio tyrimo teisėjo tiek ir daugelį prokuroro pareigų. Toks modelis šioje šalyje veikia jau daugelį metų ir yra įsitvirtinęs, tačiau reikšmingesnis prokuroro vaidmuo galbūt kiek palengvintų ikiteisminio tyrimo teisėjo užduotis ir leistų kiek efektyviau įvykdyti teisingumą.

Taigi, apibendrinant, ikiteisminio tyrimo teisėjas yra pakankamai svarbi ikiteisminio tyrimo figūra. Nepaisant jo pasyvaus veikimo modelio Lietuvoje ir ištraukimo į procesą tik kitų subjektų prašymu, jo svarba šioje proceso stadijoje neturėtų kelti didelių diskusijų. Nepriklausomai nuo skirtingų teisinių sistemų ir skirtingo ikiteisminio teisėjo rolės, tai, bet kokiame atveju, yra subjektas užtikrinantis teisingumo bei proporcingumo principų veikimą, tai žmogaus teisių bei laisvių apsaugos garantas.

2.3 Prokuroras, kaip ikiteisminio tyrimo stadijos subjektas

Trečiasis valstybės institucijų bei pareigūnų grupei priklausantis subjektas – prokuroras. Galima drąsiai teigti, jog tai ikiteisminio tyrimo eigai daugiausia reikšmės turintis subjektas, ikiteisminio tyrimo stadijos „šeimininkas“, kuris jį organizuoja, jam vadovauja bei savo nuožiūra asmeniškai atlieka jį visą ar atitinkamą jo dalį (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Kita esminė prokuroro funkcija yra valstybinio kaltinimo baudžiamosiose bylose palaikymas, be to, šis subjektas įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. Ši pareigybė yra nepriklausoma ir klauso tik įstatymo (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Ikteisminiame tyrime Lietuvoje prokurorui suteikta labai daug laisvės, jo vaidmuo šioje stadijoje praktiškai yra pats svarbiausias, dažniausiai nuo jo valios priklauso ir šios stadijos

pradėjimas ir užbaigimas, kiti procesiniai momentai. Prokuroras turi teisę pats pradėti ir atlikti ikiteisminį tyrimą, tačiau kai jo atlikimą paveda ikiteisminio tyrimo pareigūnams, šis turi nurodyti tyrimo kryptis bei apimtis, kontroliuoti, jog tyrimas vykėtų tinkamai. Pareigūnams duodami privalomi nurodymai, panaikinami nepagrįsti ar neteisėti šių nutarimai. Tam tikrais atvejais apygardų prokurorai, generalinės prokuratūros prokurorai ar generalinis prokuroras kontroliuoja kriminalinės žvalgybos teisėtumą, duoda nurodymus kriminalinės žvalgybos subjektams panaudoti specifinius informacijos rinkimo būdus ar priemones, kurios neriboją BPK 44 str. 9 dalies asmens teisių (šeimos privatus gyvenimas, būsto neliečiamumas, telefoninių pokalbių ir kitokio susižinojimo slaptumas) (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. įsakymas). Išimtinai prokurorui priskirta spręsti dėl ikiteisminių tyrimų sujungimo ar atskyrimo, sustabdymo, nutraukimo (išskyrus atvejus paminėtus BPK 214 str. 1 d.), atnaujinimo bei užbaigimo ir kaltinamojo akto surašymo. Be to, tik prokuroras yra asmuo galintis kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, dėl teisėjo kompetencijai priskirtų veiksmų atlikimo (pavyzdžiui, griežčiausių kardomųjų priemonių skyrimas). Prokurorai yra atskaitingi aukštesniajam prokurorui. Jis nustato prokurorų padarytus procesinius pažeidimus, panaikina neteisėtus ar nepagrįstus nutarimus, bei duoda prokurorams privalomus nurodymus, tačiau negali nurodyti kokį proceso sprendimą jiems priimti (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Be to, ir pats generalinis prokuroras gali koordinuoti ikiteisminio tyrimo įstaigų veiksmus ir duoti privalomus nurodymus jų vadovams tiriant nusikalstamas veikas (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, 1994). Praktiškai analogiškas reguliavimas ir reikšmė prokurorui suteikta ir kaimyninėje Latvijoje. Latvijos baudžiamojo proceso kodekso 45 skyriuje įtvirtinta, jog tyrimą atlieka prokurorai arba tyrėjai (kuriuos prižiūri prokurorai), o aukštesniajam prokurorui suteikta teisė duoti privalomus nurodymus minėtiems subjektams, dėl proceso formos parinkimo, ikiteisminio tyrimo krypties ir veiksmų atlikimo (Criminal procedure law of Latvia, 2005). Galime pažvelgti į dar vieną kaimyninį Estijos pavyzdį, kurios baudžiamojo proceso kodekso 223 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog prokuratūra gavusi ikiteisminio tyrimo metu surinktą medžiagą sprendžia ar paskelbti ikiteisminį procesą baigtu, reikalauti surinkti papildomų įrodymų ar tyrimą nutraukti. 213 straipsnyje pabrėžta, jog prokuratūra vadovauja ikiteisminiams procesams užtikrina jų teisėtumą bei veiksmingumą ir yra kompetentinga pati atlikti procesinius veiksmus, jeigu tai yra būtina, dalyvauti pareigūnams atliekant procesinius veiksmus, panaikinti ar pakeisti tyrimo įstaigų nutarimus, paskelbti ikiteisminį procesą baigtu (Estonian code of Criminal procedure, 2003). Taigi, Estijoje, kaip ir Lietuvoje ar Latvijoje prokurorai, ar bendriau visa prokuratūra, yra ikiteisminio tyrimo šeiminkė. Vis dėlto, iš

pateiktų funkcijų galima teigti, jog kiek kitaip nei Lietuvoje, pats proceso atlikimas labiau priskirtas ikiteisminio tyrimo įstaigoms bei pareigūnams, o prokurorai įsitraukia tik esant būtinumui, tačiau kontrolė analogiškai egzistuoja viso tyrimo metu.

Kitas aspektas, kurį galima paanalizuoti, yra prokurorų darbo kokybė. Šią įvertinti galima analizuojant statistinius duomenis. Vertinant paskutiniųjų 5 metų statistiką užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius apskritai mažėjo, tačiau visuomet daugiausia užregistruotų nusikalstamų veikų ir jų ištirta būdavo policijos įstaigose. 2017–2021 metų laikotarpyje prokuratūrose buvo užregistruojama vidutiniškai iki vieno procento visų nusikalstamų veikų. Vis dėlto, kalbant apie sėkmingai ištirtų veikų skaičių, „į akis krenta“ tai, jog visose ikiteisminio tyrimo įstaigose (kurių didžiąją dalį sudaro policijos įstaigos), ištirtumo procentas visuomet yra gerokai mažesnis lyginant su prokuratūromis. Policijos bei kitos įstaigos vidutiniškai sėkmingai ištiria apie 60 procentų nusikalstamų veikų, o prokuratūra procentaliai sėkmingai atlieka daugiau nei 100 procentų nusikalstamų veikų tyrimų (dalis ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotų veikų perduodama tirti prokuratūrai) (Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veikas, 2021). Nenuostabu, jog prokuratūroje užregistruojamų veikų skaičius yra žymiai mažesnis dėl atitinkamai žymiai mažesnio įstaigų bei jų darbuotojų skaičiaus, ikiteisminio tyrimo pareigūnams pakankamos kompetencijos tirti mažiau pavojingas nusikalstamas veikas. Taigi, iš to galima daryti išvadą, jog prokuratūroje atliekamas išsamesnis ir sėkmingesnis nusikalstamų veikų tyrimas. Be to, remiantis naujausia 2022 m. kovo mėnesį pateikta prokuratūros veiklos ataskaita, 2021 metais prokurorai priėmė 46 305 nutarimus atsisakyti pradėti, sustabdyti ar nutraukti ikiteisminį tyrimą. Teismai, savo ruožtu, kaip nepagrįstus panaikino vos 1.31 proc. (2020 m. - 0,9 proc., 2019 m. - 0,9 proc., 2018 m. - 1,14 proc.) tokių nutarimų. Remiantis tuo galima teigti, kad prokurorų priimami nutarimai yra teisėti ir pagrįsti. Po ikiteisminio tyrimo medžiagos perdavimo į teismą, trūkumams pašalinti ir tyrimui papildyti 2021 m. teismai prokurorams grąžino 0,72 proc. (2020 m. - 0,54 proc., 2019 m. - 0,65 proc., 2018 m. - 0,56 proc., 2017 m. - 0,25 proc., 2016 m. - 0,8 proc., 2015 m. - 0,7 proc.) baudžiamųjų bylų, arba 106 iš teismams perduotų 14 723 bylų. Nors procentas svyruoja, tačiau net ir tokiame, pakankamai ilgame 7 metų laikotarpyje, jis niekuomet neperkopė bent 1 procento. Iš to galima daryti išvadą, jog paskutiniu metu prokurorai sąžiningai siekia išgilinti į ikiteisminio tyrimo situacijas, išsiaiškinti, ar tikrai buvo padarytos nusikalstamos veikos ir dirbtinai nesistengia išvengti didesnio darbo krūvio. Be to, matyti, jog 2016 m. – 2021 m. laikotarpiu pakankamai drastiškai krito ikiteisminio tyrimo atliekamo prokuratūrose trukmė (sumažėjo beveik mėnesiu su puse). Tai dar vienas teigiamas žingsnis, rodantis, jog stengiamasi neužvilinti proceso ir taip

efektyviau apsaugoti proceso subjektų interesus. Vis dėlto, paskutiniaisiais metais vidutinė trukmė nežymiai pakilo, o tai, iš dalies, galėjo įtakoti darbo nepalengvinusi ir paskutinius kelerius metus siautusi COVID-19 pandemija. Tokia neįprasta situacija skatino tobulėti, efektyviau naudoti prokuratūroje veikiančias informacines sistemas, organizuoti nuotolinius posėdžius ir taip užtikrinti efektyvų priskirtų funkcijų atlikimą šiuo sudėtingu laikotarpiu (Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2020 m. ataskaita, 2021, p. 5-6; Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2021 m. ataskaita, 2022, p. 6).

Apibendrinus statistinius duomenis matyti, jog prokurorų darbo kokybės rodikliai yra tikrai aukšti, tačiau praktikoje vis tiek pasitaiko atvejų, kai ikiteisminiai tyrimai atliekami netinkamai, neišsamiai, o viena iš to priežasčių yra netinkamas prokuroro bei ikiteisminio tyrimo įstaigų ir pareigūnų bendradarbiavimas. Tik esant geranoriškam bendradarbiavimui tarp šių dviejų subjektų nusikalstamų veikų tyrimas gali būti atliktas kokybiškai ir tinkamai (Šatas, 2008, p. 361). Remiantis Serbijoje atliktais empiriniais tyrimais, susidarę geri santykiai tarp prokuroro bei pareigūnų neabejotinai turi įtakos tinkamam šių bendradarbiavimui ir efektyvesniam darbui (Nikac, Lestanin, 2020, p. 169). Reikia turėti omenyje, jog nemažai įtakos tinkamam bendradarbiavimui gali turėti ir tokie konkretūs faktoriai: subjektų požiūris į atliekamą darbą (labiau priskirtina ikiteisminio tyrimo pareigūnams), kompetencija atlikti tam tikrus tyrimo veiksmus (darbo stažas, išsilavinimas, kompetencijų trūkumas, kuris kartais pasitaiko tarp ikiteisminio tyrimo pareigūnų), bendravimo stilius (formalus ar neformalus), skirtingos atsakomybės ribos (praktiškai visa atsakomybė krenta ant prokuroro pečių, kas pareigūnams leidžia lengvabūdiškiau žiūrėti į atliekamas pareigas). Plačiau pasisakant dėl požiūrio į darbą kyla mintys, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnams kartais gali nesinorėti darbo atlikti tinkamai, ar iki galo, kadangi nuo didesnio darbo krūvio gaunamos pajamos dažniausiai tiesiogiai nepriklauso. Galima teigti, jog ir teisės aktuose šių dviejų subjektų bendradarbiavimas nėra tinkamai reglamentuotas. Šiai problemai spręsti vienas iš galimų variantų būtų papildyti BPK atitinkamomis nuostatomis, straipsniais, kuriame būtų įsakmiai įtvirtinta pareiga bendradarbiauti atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus. Taip pat, teigiamai galėtų būti vertinamas bendradarbiavimui svarbių savalaikiškumo, savanoriškumo, iniciatyvumo, tarpusavio atsakomybės, objektyvios informacijos suteikimo, tyrimo planavimo ir kitų principų išskyrimas. Be to, aktualu bendradarbiavimo procese vystyti informacijos perdavimą prioritetą teikiant šiems komunikavimo metodams: informavimui, konsultacijoms, patarimams, mokymams (Šatas, 2011, p. 40-41). Apibendrinant, nors prokurorų atliekamų veiksmų kokybė remiantis statistiniais duomenimis yra tikrai nebloga, tačiau siekiant dar geriau užtikrinti darbo kokybę ir subjektų sąžiningumą, kaip teigiamas žingsnis galėtų būti

aiškesnis prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo reglamentavimo įtvirtinimas, bei komunikacijos būdų ir bendradarbiavimo pagerinimas.

Taigi, prokuroras Lietuvoje yra ikiteisminio tyrimo stadijos vadovas. Nuo jo valios priklauso, kas atliks ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus, jis prižiūrės ir kontroliuos ar viskas atliekama tinkamai. Vis dėlto, „su didele galia ateina ir atsakomybė“, todėl esant proceso trūkumams (netinkamai organizuotas pareigūnų darbas, dirbtinai išžėsta ikiteisminio tyrimo trukmė) daugiausiai atsakomybės kris būtent ant prokuroro pečių. Prokuroras šioje stadijoje turi tikrai plačius įgaliojimus, tačiau, galėtų kilti klausimas ar jo atsakomybės ribos nėra per plačios, atsakant ne tik už savo paties, bet ir pareigūnų bei ikiteisminio tyrimo įstaigų padarytas klaidas.

3. Ikiteisminio tyrimo stadijos pradžios bei apskundimo tvarkos specifika ir problematika

3.1 Apskundimo instituto ikiteisminio tyrimo metu teisinis reguliavimas ir problematika

Ikiteisminiame tyrime, kaip ir bylos nagrinėjimo metu, nesvarbu baudžiamojoje, civilinėje, administracinėje teisėje kartais yra padaroma klaidų ar nesąžiningų sprendimų. Siekiant ištaisyti netinkamus priimtus sprendimus, apsaugoti proceso subjektų interesus viena esminių priemonių yra galimybė apskusti priimtus sprendimus. Ikiteisminiame tyrime, kaip ir bylos nagrinėjimo stadijų metu, egzistuoja atskira skundų nagrinėjimo tvarka. Apskundimui ikiteisminio tyrimo metu yra skirta bene daugiau nei 15 straipsnių ar jų dalių (62–65 straipsniai, 168 str. 5 d., 6 d.), tačiau platus reglamentavimas atveria ir spragų, kurios su laiku perauga į aktualias problemas praktikoje ir turi būti taisomos. Tam įstatymų leidėjas atitinkamai papildė reikiamų straipsnių dalis, panaikina ar įtraukia į kodeksą naujų straipsnių, o būtent vieni reikšmingiausių šio instituto pakeitimų buvo padaryti 2007 m. birželio 28 d. bei 2011 m. birželio 21 d., o kaip vieną iš reikšmingesnių konkrečių pakeitimų galima paminėti atsiradusią daugiapakopę apskundimų galimybę (Kuconis, 2012, p. 65-66).

Apskundimo institutas egzistavo ir anksčiau, dar prieš priimant 2003 m. įsigaliojusį ir šiai dienai aktualų BPK, jis buvo pakankamai išplėtotas ir 1961 m. BPK. Skundams kvotos ir parengtinio tardymo metu (istorinis atitikmuo ikiteisminiam tyrimui) buvo išskirtas 22 skirsnis (242–244 straipsniai). Jame plačiau buvo aptarta tardytojo bei kvotos organo veiksmų apskundimo tvarka. Skundai dėl prokuroro veiksmų buvo paduodami aukštesniajam prokurorui tokia pat tvarka kaip ir skundai dėl tardytojo ar kvotos organo veiksmų, tik atitinkamai nagrinėjantis skundą subjektas buvo jau ne prokuroras, o aukštesnysis prokuroras. Bet kuris proceso dalyvis galėjo skusti tardytojo veiksmus, o skundai buvo paduodami tiesiogiai prokurorui arba per tardytoją, dėl kurio veiksmų buvo skūstasi. Tardytojo veiksmus galima buvo skusti per visą procesą nesilaikant jokių terminų (Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 1961). Vienintelė išimtis buvo skirta tardytojo nutarimui nutraukti baudžiamąją bylą apskusti – 5 darbo dienos nuo pranešimo apie bylos nutraukimą gavimo dienos. Galima teigti, jog buvo sudarytas šioks toks spaudimas skundus nagrinėjantiems subjektams, kadangi tardytojas gautą skundą su argumentais turėjo perduoti prokurorui per 24 valandas, o prokuroras per 3 dienas nuo gavimo šį išspręsti nutarimu. Šiuo metu pareigūnai turi skundą su paaiškinimais perduoti per 1 dieną, tačiau tiek prokurorui tiek ikiteisminio tyrimo

pareigūnui sudarytos sąlygos nagrinėti skundą kur kas ilgiau – 10 dienų nuo skundo ar reikiamos medžiagos gavimo, po kurių priimamas nutarimas ar nutartis. Svarbu paminėti, jog aptariamame kodekse nebuvo įtvirtinta galimybė apskusti tardytojo bei prokuroro veiksmus teismui, kas šiuo metu atrodytų sunkiai suprantama, tačiau tai buvo iš dalies pakeista įstatymo papildymu įsigaliojusiu 1992 m. sausio 1 d., kai atsirado galimybė skusti nutarimus dėl administracinės nuobaudos už neatvykimą esant šaukimui bei nutarimas valstybei pervesti užstatą. Šiek tiek keista, kad net ir įsigaliojus Konstitucijai, pakeitimai dėl kreipimosi į teismą buvo padaryti tik po keleto metų, o būtent 1995 m. gruodžio 20 d. priimtu įstatymu, kuriuo vienu iš 1961 m. BPK papildymu tapo 194¹ bei 194² straipsniai, reglamentuojantys nuosavybės teisių apribojimą, ir kuriuose įtvirtinta, jog asmenys, kurių nuosavybės teisės apribotos per 5 dienas gali apskusti nutarimą aukštesniajam prokurorui, o šio sprendimą per 10 dienų teismui. Nemažą įtaką apskundimo institutui padarė ir EŽTK nuostatos, o kaip pavyzdį galima paminėti kiek anksčiau jau aptartą 1996 m. suėmimo skyrimo ir apskundimo tvarkos pertvarką. Apskundimo institutas buvo dar kartą patobulintas 1997 m. spalio 1 d. Konstitucinio Teismo nutarimu, kuris pripažino, jog 1961 m. BPK 242 str. ta apimtimi, kuria ribojama asmens teisė skustis į teismą dėl nutarimo areštuoti turtą, prieštarauja Konstitucijai. Iš dalies šis trūkumas buvo pataisytas 1998 m. balandžio 16 d. priimtu įstatymu, kadangi nustatyta galimybė teismui skusti ne visus veiksmus, o tik minėtą nutarimą dėl arešto turtui uždėjimo. Paskutinis šio instituto pertvarkymo etapas prieš įsigaliojant naujam BPK, buvo susijęs jau su dabartinio BPK projektu (Kuconis, 2012, p. 67-72).

Kalbant apie šių dienų institutą, svarbu paminėti, jog tiek pareigūnų tiek ir prokurorų sprendimų bei nutarimų apskundimo bendroji tvarka yra daugiapakopė, sprendimus galima apskusti kelis kartus, aukštesnio laipsnio pareigūnams, kas yra gana ryškus skirtumas lyginant su senuoju kodeksu. Paskutinis subjektas tikrinantis minėtų subjektų veiksmus visais atvejais yra teismas. Priklausomai nuo subjektų statuso tiesiogiai priklauso ir tai kiek kartų ir kam bus galima apskusti sprendimus ar nutarimus. Ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmai gali būti skundžiami prokurorui, aukštesniajam prokurorui ir galiausiai teismui, tuo tarpu prokuroro veiksmai gali būti tikrinamai tik du kartus, skundžiant aukštesniajam prokurorui bei teismui (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). BPK 62 bei 63 straipsniuose įtvirtintas sąrašas asmenų, kurie turi teisę skusti pareigūno ar prokuroro veiksmus. Šis sąrašas yra kiek siauresnis, lyginant su 1961 m. BPK, kadangi veiksmus galėjo skusti ir specialistas, ekspertas ar vertėjas, kurie dabar nepatenka į proceso dalyvių grupę, turinčią teisę pateikti skundus (Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 1961).

BPK 64 straipsnyje aptarta bendra apskundimo tvarka, kurioje pasakyta, jog nėra numatyti konkretūs terminai per kiek laiko turi būti paduodami skundai dėl prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmų, tai reiškia, jog jie gali būti paduodami viso proceso metu, išskyrus kodekso numatytas išimtis (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). BPK 62 str. reglamentuota ikiteisminio tyrimo pareigūno apskundimo tvarka, tačiau nėra numatyta kokių nors apribojimų skūsti ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmus. Palyginimui, BPK 63 str. reglamentuota prokuroro veiksmų apskundimo tvarka, kurioje, visgi, išskirta tam tikri veiksmai, kurių apskūsti nėra galima. Iš esmės, minėto straipsnio 4 dalimi įtvirtintas draudimas skūsti prokuroro ikiteisminio tyrimo organizavimo veiksmus (dėl tyrimo grupės sudarymo ir t.t.), taip pat BPK 218 str. 5 d. įtvirtintas draudimas skūsti prokuroro nutarimą atmesti prašymą papildyti ikiteisminį tyrimą. Remiantis P. Kuconio nuomone, šie paminėti ribojimai galimai sudaro pagrindus pažeisti asmens teises, bei galimai pažeidžiama ir Konstitucijos 30 str. 1 d. nuostata, ką konstatuoja ir Aukščiausiojo Teismo išaiškinimai (Kuconis, 2012, p. 74-77). Viename iš Konstitucinio Teismo nutarimų teigiama, jog pagal Konstituciją, o būtent jos 30 str. 1 dalį, reguliuojant baudžiamojo proceso santykius, jokiais atžvilgiais negali būti pažeista asmens teisė kreiptis į teismą: įstatymais baudžiamojo proceso santykiai turi būti reguliuojami taip, kad baudžiamojo proceso teisinių santykių subjektai, kurie mano, kad jų teisės pažeistos, turėtų teisę savo teises ginti teisme nepriklausomai nuo savo teisinio statuso baudžiamajame procese (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. balandžio 7 d. nutarimas). Taigi, remiantis šiuo nutarimu ir P. Kuconio nuomone, galima teigti, jog BPK 64 str. 4 d. įtvirtinti draudimai nėra visiškai pagrįsti. Tokiu būdu suvaržomos asmenų teisės ir nors, iš pirmo žvilgsnio, ikiteisminio tyrimo organizavimo veiksmai taip aiškiai nesikerta su proceso subjektų interesais, gali pasitaikyti visokių atvejų. Galbūt prokuroras paves tyrimą atlikti ikiteisminio tyrimo įstaigai kurioje turi pažįstamų, tyrimo komandą sudarys iš asmenų, su kuriais jam jau teko bendradarbiauti ir yra susiklostę draugiški santykiai, nepriklausomai nuo to, jog jų kompetencija tiriant tam tikras veikas ar reikiamų atlikti tyrimui kokybiškų veiksmų atlikimui nėra pakankama. Galbūt gali susiklostyti ir situacijų, kai prokuroras net ir nenorėdamas nesugebės efektyviai organizuoti tyrimo dėl nepakankamos darbo patirties. Taigi, realiai gali susiklostyti situacijos, kuriomis bus neužtikrinamas efektyvus procesas, ko pasekoje gali nukentėti proceso subjektai. Kalbant apie BPK 218 str. 4 d. apribojimą, taip pat galima pritarti P. Kuconio nuomonei, jog šis ribojimas nėra pagrįstas. Vėlgi, yra apribojamos subjektų teisės, prokurorui paliekama tam tikra savivalės laisvė. Vis dėlto, vertinant šį ribojimą, kaip pliusą galima išskirti norą

pagreitinti ikiteisminio tyrimo stadiją, tačiau tai nereiškia viso proceso pagreitinimo ir, galiausiai, tai nėra pakankamas ir proporcingas pateisinimas riboti asmenų teises.

Egzistuoja ir galimybė apskusti ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei nutartis. Juos gali skusti prokuroras, asmenys, kuriems taikytos procesinės prievartos priemonės bei proceso dalyviai. Skundai paduodami BPK X dalyje nustatyta tvarka apygardos teismui per apylinkės teismą. Dėl proceso veiksmų ir nutarčių skundai gali būti paduoti per 7 dienas nuo nutarties gavimo dienos (BPK 440 str. 2d.). Tačiau esant svarbioms priežastims šis terminas gali būti atnaujinamas (BPK 102 str. 1d.). Yra skundžiamos tik tam tikros ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartys išnagrinėjus proceso subjekto skundą, o tai priklauso nuo konkretaus kiekvienos nutarties reguliavimo. Pavyzdžiui, skundžiamos nutartys dėl: laikino nuosavybės teisių apribojimo, dėl prokuroro nutarimo nutraukti ikiteisminį tyrimą ir pan. Tuo tarpu nėra skundžiamos nutartys atsisakyti leisti daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus (Kuconis, 2012, p. 78-79).

Verta paminėti, jog BPK yra reglamentuotos ir tam tikros normos nukrypstančios nuo bendros taisyklės. Kai kurioms normoms panaikinamas kelių pakopų apskundimas, taip sudaroma galimybė iškart skustis ikiteisminio tyrimo teisėjui, praleidžiant aukštesniojo prokuroro laiptelį. Vienas iš pavyzdžių yra prokuroro sprendimo užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu apskundimo tvarka (BPK 418 str. 4 d.). Dėl dalies normų kaip tik suteikiama papildoma galimybė kreiptis dar aukščiau. Praleidžiamas prokuroro laiptelis, tačiau skundžiamasi ikiteisminio tyrimo teisėjui, bei atsiranda galimybė skustis ir aukštesniajam teismui. Kaip pavyzdžius galima pateikti gynėjo nušalinimą ikiteisminio tyrimo metu (BPK 49 str. 2d.) ar užstato perėjimo valstybei apskundimą (BPK 133 str. 6 d.) (Kuconis, 2012, p. 82-86). Atitinkamai ir apskundimo terminai, priklausomai nuo to, kas yra skundo objektas, skiriasi. Tokios taisyklės, kuriomis reglamentuotos išimties iš bendros tvarkos, yra pagrįstos ir tinkamos. Ne visi proceso veiksmai yra lygiaverčiai ir tiek svarbūs proceso eigai kiek kiti, be to, vienais veiksmais labiau suvaržomos asmenų teisės, todėl paprastesnė apskundimo tvarka ar trumpesni terminai yra tinkamas ir pagirtinas reglamentavimas. Tokiu būdu užtikrinamas tinkamesnis, efektyvesnis ir greitesnis proceso veiksmų atlikimas, tinkamiau apsaugomos asmenų konstitucinės teisės bei interesai ir, apskritai, užtikrinama proceso sėkmė.

Praktikoje pasitaiko nesutarimų tarp pačių valstybės tarnautojų, kai pavyzdžiui, aukštesnio laipsnio pareigūnas, aukštesnysis prokuroras priima sprendimus kurie netenkina prokuroro ar pareigūnų lūkesčių. Tokiu atveju BPK reglamentavimo neįtvirtina, tačiau prokuratūros įstatymo 15 str. 5 d. įtvirtinta, jog prokurorui manant, jog aukštesniojo prokuroro priimtas sprendimas prieštarauja įstatymams, šis turi kreiptis tiesiogiai į

generalinį prokurorą, o 6 dalyje įtvirtinta, kad jeigu proceso dalyvių netenkina aukštesniojo prokuroro priimtas sprendimas jie gali skųstis teismui (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, 1994). Tačiau, jeigu pareigūno netenkina prokuroro veiksmai šis teisės skųstis kaip ir neturi, šioje vietoje galimai egzistuoja teisės spraga. Pareigūnai nėra priskiriami proceso dalyvių ratui, kurie turi teisę skųstis, todėl teisiškai nėra sureguliuota, ką tokiu atveju šiems reikėtų daryti. Galbūt, kreipimasis į ikiteisminio tyrimo įstaigą ar aukštesnįjį prokurorą būtų tinkamas žingsnis, tačiau kol tai nėra teisiškai reglamentuota, greičiausiai jokių teisinių pasekmių tai ir nesukeltų. Akivaizdu, jog tokios situacijos praktikoje gali pasitaikyti gan dažnai, kadangi nurodymai pareigūnams yra privalomi, o atsisakius jų laukia sankcijos, todėl šiai situacijai sureguliuoti teisinis reglamentavimas būtinas kuo greičiau, jeigu ne kodekso, tai bent rekomendacijų lygmeniu.

Dažnas atvejis, kad asmenys nori ginti savo teises, tačiau ikiteisminio tyrimo stadija net nėra prasidėjusi ar yra nutraukiama. Kaip ir minėta anksčiau, šio instituto reglamentavimas yra gana platus, todėl asmenims sudarytos galimybės apskūsti ir tokius sprendimus kaip: sprendimas dėl nutraukto ikiteisminio tyrimo atnaujinimo (BPK 217 str. 7d.), nutarimo dėl nutraukto ikiteisminio tyrimo apskundimas (BPK 214 str. 4 d.), nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (BPK 168 str. 5 d.). Turbūt pats didžiausias klausimas ties šio instituto taikymu iškyla nagrinėjant atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarką. Skundą padavęs asmuo *ex lege* turi teisę susipažinti su visa medžiaga, kurios pagrindu ikiteisminio tyrimo pareigūnas priėmė nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir daryti šios medžiagos kopijas ar išrašus (BPK 168 str. 4 d.). Kol šioje straipsnio dalyje norint susipažinti su medžiaga išdėstyti formalūs ir pakankamai logiški reikalavimai bei tvarka (nurodyta kam reikia pateikti prašymus, prašymo forma, nukreipiama į BPK 181 str. 6 d., kurioje reglamentuota draudžiamos kopijuoti medžiagos sąrašas), tuo tarpu, generalinio prokuroro rekomendacijose pateiktos papildomos taisyklės, kurios iš paprastų civilių reikalauja kiek per daug (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Generalinio prokuroro rekomendacijose dėl proceso dalyvių supažindinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga 2 skyriuje teigiama, jog asmens prašymas susipažinti su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga turi atitikti „ikiteisminio tyrimo įstaigos vidaus teisės aktų, reglamentuojančių prašymų nagrinėjimą, nuostatus“ (jei prašymas pateikiamas prokurorui, tai turi atitikti Asmenų aptarnavimo Lietuvos Respublikos prokuratūroje tvarkos aprašą), o jei šių nuostatų neatitinka, minėtų aktų nustatyta tvarka gali būti paliekamas nenagrinėtas (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2018 m. vasario 14 d. įsakymas). Rekomendacijose plačiau minima vidaus tvarka nėra reglamentuojama ir nėra aiškiai nurodyta kaip ir kur galima susipažinti su

minėtais dokumentais, be to, formalūs reikalavimai dėl prašymo, taip pat nėra įtvirtinti. Reikia paminėti, jog savo nuožiūra ikiteisminio tyrimo įstaigos (jos padalinio) vadovas gali ir neleisti susipažinti su jokia atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą medžiaga, be to, norint įsigyti medžiagos kopiją reikia ją nusipirkti, kadangi tai yra mokama paslauga. Taigi, atrodytų, paprasta teisė apginti savo interesus ir išsiaiškinti skundo atmetimo argumentus tampa ne taip lengvai įgyvendinama privilegija (Ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir ideali..., 2021).

Sekantis aspektas yra tai, jog teisiškai ikiteisminio tyrimo pareigūnų atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą skundus, visų pirma, turi nagrinėti prokuroras. Tačiau praktikoje, R. Merkevičiaus teigimu, ši pareiga neretai perduodama prokurorų padėjėjams. Prokuroras, viso labo, tik pasirašo savo vardu padėjėjo parengtą nutarimą (dažniausiai nutarimą atmesti skundą). Problema yra tame, jog prokuroro padėjėjas tiek ikiteisminiame tyrime, tiek baudžiamajame procese neturi jokios reikšmės. Jis neegzistuoja kaip proceso subjektas, jo funkcijos teisiškai nėra reglamentuotos, ką jau kalbėti apie proceso eigai esminius proceso veiksmus ar sprendimus. Asmuo tikisi sąžiningo išnagrinėjimo iš prokuroro, kuris tikrai tam turi kompetenciją, o ne asmens, kurio sugebėjimai prokuroro funkcijų atžvilgiu yra gana abejotini. Galbūt, prokuroro padėjėjai ir turi nemažai žinių ar kompetencijos atlikti dalį prokuroro pareigų, tačiau ši pareigybė turėtų būti oficialiai įtvirtinta, priešingu atveju, pažeidžiamas sąžiningas besikreipiančių asmenų lūkestis ir teisės (Ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir ideali..., 2021).

Taigi, apskundimas ikiteisminio tyrimo metu yra viena iš pagrindinių asmenų gynybos priemonių siekiant apginti savo teises. Kaip matyti, šis institutas reglamentuotas labai plačiai, per ilgą gyvavimo laikotarpį susilaukė nemažai kritikos, buvo tobulinamas ir keičiamas. Nepaisant nemažo pakeitimų skaičiaus, vis dar pasitaiko spragų ir taisytinų situacijų, apie kurias turi būti kalbama, ir imamasi veiksmų šioms tinkamai sureguliuoti.

3.2 Ikiteisminio tyrimo stadijos pradžios specifika bei problematika

Ikiteisminis tyrimas, kaip ir viskas gyvenime, turi tiek savo pradžios, tiek ir pabaigos momentus. Šioje rašto darbo dalyje aptariama būtent ikiteisminio tyrimo pradžios specifika ir problematika, kadangi šis ikiteisminio tyrimo etapas yra vienas iš svarbiausių visam procesui, nuo jo priklauso ar apskritai kažkam bus pareikšti įtarimai ir bus inicijuotas baudžiamasis procesas. Jame atliktos klaidos automatiškai užkerta kelią tiek ikiteisminiam tiek ir teisminiam procesui, todėl ikiteisminio tyrimo pradžią lemiantys sprendimai turi būti priimami ypatingai atsakingai, kas, deja, ne visuomet yra užtikrinama. Kaip išskirta BPK,

ikiteisminio tyrimo stadijai inicijuoti galimi keli skirtingi variantai: 1) gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką; 2) prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius; 3) BPK nustatytais atvejais ikiteisminis tyrimas pradedamas tik tuomet, kai yra nukentėjusiojo skundas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Palyginimui, Gruzijos BPK 101 str. 2 dalyje teigiama, jog kaip pagrindas ikiteisminiam tyrimui gali būti gauta informacija tiek žodžiu tiek ir raštu. Analogiškas reguliavimas įtvirtintas ir Estijos BPK 195 str. (Arkusha et al., 2020, p. 299). Kazachstano BPK 181 str. 1 d. teigiama, jog pranešimas apie nusikalstamą veiką gali būti žodinis, rašytinis arba elektroninio dokumento forma (Criminal procedure code of Kazakhstan, 2014). Trumpai konkretizuojant pirmąjį inicijavimo atvejį Lietuvoje, verta paminėti, jog įstatymas griežtai nenustato, kokios formos dokumentu, koks subjektas gali informuoti teisėsaugos pareigūnus apie nusikalstamą veiką. Nukentėjusiam asmeniui paprastai būdinga kreiptis skundu, o jo atstovai bei kiti fiziniai asmenys turėtų pateikti pareiškimus, tuo tarpu valstybinės ir viešosios įstaigos (juridiniai asmenys) turėtų atsiųsti pranešimus (Bučiūnas et al., 2017, p. 13). Tačiau, jei kreipiamasi kitaip nei rekomenduojamu raštu, tai negali būti laikoma procesinės formos trūkumu ir pretekstu atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (Goda et al., 2003, p. 419). Praktikoje tikrai gali pasitaikyti atvejų, kai kreipiamasi netinkamos formos dokumentu, tačiau tai normalu, kadangi skirtingiems asmenims ne visuomet lengva surasti reikiamą informaciją dėl sunkios sveikatos būklės ar kitų gyvenimiškų aplinkybių, taip pat nusikalstamos veikos metu patirtas stresas irgi gali paveikti asmenų atliekamus veiksmus. Taigi, jeigu vien netinkamos formos dokumento pateikimas būtų vienas iš atsisakymą lemiančių faktorių, tai būtų nelogiškas ir labai sunkiai paaiškinamas sprendimas. Atsižvelgiant į užsienio praktiką matyti, kad kitur kaip tinkamas pranešimas yra laikomas net ir asmens kreipimasis žodžiu ar elektroniniu dokumentu. Tokios mažiau formalios formos leidžia žymiai paprasčiau perduoti informaciją apie padarytą nusikalstamą veiką, sukelia mažiau sunkumų piliečiams, tačiau iš kitos pusės, tokiu būdu automatiškai padaugėtų nepagrįstų kreipimųsi, asmenys galimai kreiptųsi dėl menkausio mažmožio, kuris, jų nuomone, pažeidė jų teises, nes pats kreipimasis būtų žymiai patogesnis, reikalautų mažiau laiko ir pastangų. Toliau nagrinėjant užsienio pavyzdžius, galima išskirti pakankamai savotišką Ukrainos atvejį, kur prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas gavęs pranešimą apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ar kai pats sužino iš bet kurio šaltinio apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, per 24 valandas turi užregistruoti informaciją specialiame ikiteisminio tyrimo registre ir pradėti ikiteisminį tyrimą (Ukrainos BPK 214 str. 1d.). Įdomu tai, jog atliekant ikiteisminį tyrimą, pirma neužregistravus gautos informacijos minėtame registre,

kyla atitinkama atsakomybė ir yra taikomos sankcijos už tvarkos pažeidimą (Ukrainos BPK 214 str. 3 d.) (Criminal procedure code of Ukraine, 2013). Analogiškas registras ir panaši tvarka egzistuoja ir Italijoje (Arkusha et al., 2020, p. 298). Tokio panašaus registro Lietuvoje nėra, juo labiau pareigūnams ar prokurorui gavus informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką šie turi teisę nuspręsti ar apskritai imtis ikiteisminio tyrimo įvertinus visas aplinkybes.

Aptarus ikiteisminio tyrimo pradžios inicijavimo būdus verta paanalizuoti kuomet, apskritai, galima kalbėti apie ikiteisminio tyrimo pradėjimą, kitaip tariant, kokia informacija, kokios sąlygos turi egzistuoti, jog šios stadijos inicijavimas būtų pagrįstas. Įprastai yra išskiriama dviejų esminių procesinių ir faktinių prielaidų visuma: 1) kai yra pakankamai informatyvios (tikėtinos) informacijos apie galbūt rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką; 2) kai nėra aplinkybių, dėl kurių procesas negalimas (Bučiūnas et al., 2017, p. 12). Kol antroji sąlyga yra pakankamai aiški, BPK 3 str. 1 d. pateikia konkretų 8 sąlygų sąrašą, kuomet baudžiamasis procesas negali būti pradėtas, o ši pradėjus turi būti nutrauktas (veika neturi nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių; suėję senaties terminai), pirmoji kelia tam tikrų klausimų (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Sužinojus apie nusikalstamos veikos faktines aplinkybes neišvengiamai kyla klausimas, ar tos aplinkybės yra tikros, ar skunde nurodytos detalės atitinka realybę ir yra įvykusios taip kaip nurodyta. Galbūt gautas procesinis dokumentas yra tik šmeižtas ir pareikštas kerštauojant, o gal dėl asmens sunkios sveikatos būklės (pavyzdžiui, sutrikusi psichika) kito asmens veiksmai minėtojo atžvilgiu, jo nuomone, buvo nusikalstami, nors objektyviai nusikalstamos veikos požymių konkrečioje situacijoje išvelgti neįmanoma. Kad ir kaip įtikinamai skambėtų pateiktų procesinių dokumentų faktinės aplinkybės niekuomet nėra garantijos, jog tai tikrai yra tiesa. Išsiaiškinti ar egzistavo faktinė aplinkybė subjektas gali tik surinkęs ir tinkamai įvertinęs įrodymus. To, sprendžiant ar pradėti ikiteisminį tyrimą nedaroma, šioje vietoje vertinamas tik nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių tikėtinumumas bei pakankamumas (Juozapavičius, 2017, p. 27). Tai yra pakankami duomenys (pakankamai informatyvi, tikėtina informacija) apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką. Pakankamumo bei tikėtinumo klausimas sprendžiamas kiekvienu konkrečiu atveju prokuroro arba ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno, kurie įstatymiškai turi teisę pradėti ikiteisminį tyrimą, nuožiūra (Bučiūnas et al., 2017, p. 12). Šioje vietoje, tam tikrais atvejais ir kyla problema. Pasak R. Merkevičiaus, Lietuvoje gan dažnai pasitaiko atvejų, kai bylos išsprendžiamos ir be teisėjo, ir be tyrimo – jo net nepradėjus. Tas daroma pačiame žemiausiame procesiniame lygmenyje – Lietuvoje daugeliu atvejų jau nebereikia teisėjų, nes

neretai ikiteisminio tyrimo pareigūnai atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą ir bylos nepasiekia teismo. BPK 168 straipsnio 1 dalyje nurodytas aiškumo ir akivaizdumo reikalavimas (pirmoji prielaida) nusikalstamos veikos buvimo faktui. Deja, bet baudžiamojo persekiojimo institucijos šį įstatyme nurodytą objektyvaus pobūdžio aiškumo reikalavimą pavertė subjektyvia savo nuomone – „aišku“ yra tada, kai taip galvoja ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir jo vadovas. Piktnaudžiaudami atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutu pareigūnai neretai ginasi tuo, kad nukentėjusieji nepateikė ar nenurodė objektyvių, neginčytinų duomenų apie padarytą nusikalstamą veiką. Be to, pasitaiko atvejų, kai prisidengiama BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktu, kuriame nurodyta, jog baudžiamasis procesas nepradedamas, jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių (Ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir ideali..., 2021). Taigi, ikiteisminį tyrimą gali inicijuoti tik prokurorai ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai (įstaigos). Kaip matyti, ypatingai inicijuojant ikiteisminį tyrimą neretai pasitaiko, jau anksčiau aptartas, netinkamas pareigūnų elgesys. Nors prokurorams pavesta reguliuoti bei prižiūrėti pareigūnų veiksmus, tačiau inicijuoti ikiteisminį tyrimą pareigūnai kartais gali asmeniškai, be to, kiekvieną pareigūnų veiksmą sukontroliuoti yra tikrai sudėtinga. Nuspręsti ar tyrimas turi būti pradėtas ir aplinkybės yra pagrįstos, tikrai nereikalingos išskirtinės žinios, todėl šioje vietoje esminis yra ikiteisminio tyrimo pareigūnų sąžiningumo klausimas. Būtina pažymėti, kad pradėti ikiteisminį tyrimą gali, visgi, tik tam tikri ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Tų, kuriems suteikta teisė pradėti tyrimą, sąrašas tvirtinamas ikiteisminio tyrimo įstaigos teritorinio padalinio vadovo (pavyzdžiui, apskrities vyriausiojo policijos komisariato viršininko) įsakymu. Taigi, bent minimali kontrolė, galima teigti, jog yra egzistuojanti. Priklausomai nuo to, ar pareigūnas įgaliotas pradėti ikiteisminį tyrimą priklauso ir koks procesinis dokumentas bus surašomas. Asmuo, kuriam suteikti įgaliojimai pradėti ikiteisminį tyrimą, surašo tarnybinį pranešimą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, o pareigūnas, kuria neturi tam įgaliojimų, pildo tarnybinį pranešimą dėl nusikalstamos veikos požymių nustatymo (Bučiūnas et al., 2017, p. 22-23). Apskritai, priklausomai nuo inicijuojančio subjekto ikiteisminis tyrimas gali būti pradėdamas surašant atitinkamus procesinius dokumentus: 1) rezoliucija; 2) tarnybinis pranešimas; 3) prokuroro reikalavimas; 4) prokuroro nutarimas (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. gruodžio 23 d. įsakymas). Kuriuo dokumentu ikiteisminis tyrimas yra pradėdamas reikšmės pačiam procesui neturi.

Palyginimui, galima aptarti tam tikrus užsienio šalių pavyzdžius. JAV, Anglijos bei Velso valstybių sistemose ikiteisminio tyrimo įstaigos (policija) yra atsakingos už tyrimą, turi netiesioginę teisę pradėti tyrimą ar jį nutraukti. Policija sprendžia, kurioms byloms

užtenka įrodymų sėkmingam baudžiamajam persekiojimui ir tik jas siunčia patikrinti prokuratūrai. Analogiškai kaip ir Lietuvoje yra atliekamas įrodymų pakankamumo testas. JAV į tai žiūrima kiek griežčiau ir esant pakankamai pagrįstų įrodymų tyrimas turi būti perduodamas prokuratūrai, o Velse bei Anglijoje, net ir esant pakankamai tikėtiniems įrodymams policijos įstaigos turi teisę nuspręsti ar pradėti baudžiamąjį persekiojimą. (Choe, 2014, p. 102) Priešinga situacija yra Vokietijoje bei Pietų Korėjoje, kur visa ikiteisminio tyrimo institucijų medžiaga be išimties turi būti siunčiama prokurorams, ir tik šie gali nuspręsti, dėl baudžiamojo proceso inicijavimo (Choe, 2014, p. 103). Tokios šalys kaip Prancūzija propaguoja dar kitokį modelį, kai dėl smulkių nusikalstamų veikų tyrimą inicijuoti ar nutraukti gali ir ikiteisminio tyrimo įstaigos. Tačiau sudėtingos bylos dėl sunkių nusikalstamų veikų turi būti siunčiamos į prokuratūrą, kuri sprendžia dėl baudžiamojo proceso inicijavimo (Choe, 2014, p. 103). Analogiškai, Japonijoje dėl nesunkių nusikalstamų veikų jurisdikciją spręsti turi ir ikiteisminio tyrimo įstaigos, o sunkių veikų likimas patikimas prokuratūrai (Choe, 2014, p. 104). Taigi, pasaulyje egzistuoja pakankamai skirtingi pavyzdžiai, kurie turi tiek savo plusų tiek ir minusų. Sunku pasakyti, kuris modelis yra priimtinausias, galbūt neblogas pavyzdys yra smulkių veikų palikimas ikiteisminio tyrimo įstaigoms bei sprendimų dėl sudėtingų perdavimas prokurorams. Nors pareigūnų sąžiningumas tokiu atveju nėra užtikrinamas, tačiau klaidos, tokiu atveju, nepaliktų tokių sąlyginai skaudžių pasekmių, o ir prokurorai išvengtų papildomo darbo krūvio.

Verta plačiau aptarti šio skyriaus pradžioje paminėtą išimtinį atvejį, kai ikiteisminis tyrimas pradedamas esant nukentėjusiojo skundai (BPK 166 str. 2 d., 167 str.). Ši tvarka nuo įprastos ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarkos iš esmės skiriasi tuo, kad nesant nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, išskyrus kai kurias išimtis, neturi teisės savo iniciatyva jo pradėti. BPK 167 str. 1 d. išskiria konkretų šios kategorijos bylų sąrašą. Nurodytaisiais atvejais reikalavimo pradėti ikiteisminį tyrimą teisė iš esmės priklauso nuo nukentėjusiojo asmens valios (Bučiūnas et al., 2017, p. 28). Vis dėlto, tam tikrais atvejais nukentėjusysis gali nepajėgti pats informuoti atitinkamų institucijų, todėl minėto straipsnio 2 d. išskirtos tam tikros išimties. Jeigu šio straipsnio 1 dalyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, ikiteisminis tyrimas dėl šių veikų privalo būti pradėtas prokuroro reikalavimu. Visuomeninė reikšmė neturi kažkokių apibrėžtų rėmų, tai yra kiekvienu atveju vertinamasis kriterijus. Labai svarbu atsižvelgti į aplinkybes, kurioms esant ta veika padaryta, taip pat įvertinti, kokie

padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai galėtų atsirasti, jeigu baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas. Dėl nusikalstamos veikos gali nukentėti tiek veiksnūs tiek ir neveiksnūs asmenys, kurie dėl bejėgiškumo, nepilnametystės, fizinių, psichinių trūkumų ar dėl kitokių svarbių priežasčių neįstengia ginti savo teisių ir teisėtų interesų (pavyzdžiui kurtumas, aklumas, sunki liga kaip šizofrenija, neturi teisinio subjektiškumo, yra materialiai ar kitaip priklausomi nuo kaltininko). Esant bent vienai šių sąlygų, turint pakankamai tikėtinos informacijos apie minėtas sąlygas bei rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, kurioje ikiteisminis tyrimas pradamas tik esant nukentėjusiojo skundai, ikiteisminis tyrimas pradamas prokuroro reikalavimu (Bučiūnas et al., 2017, p. 28-30). Šis įstatymų leidėjo žingsnis reglamentuoti aptariamą straipsnio išimtį yra, be abejonės, sveikintinas, kadangi ne visuomet patys asmenys gali apsiginti savo išgalėmis, o savalaikis valstybės įsikišimas gali užkirsti kelią tęsti nusikalstamas veikas, bei apsaugoti nukentėjusiųjų sveikatą ar net gyvybę. Kartais nukentėjusieji taikstosi su esama nusikalstama situacija bijodami kaltininko, todėl institucijų įsikišimas siekiant apsaugoti savo piliečius yra logiška ir pozityvi priemonė.

Minėto straipsnio 3 dalis visiškai neseniai, o būtent 2021 m. gruodžio 16 d., buvo papildyta dar vienu ypatumu, kuriuo daugiau reikšmės suteikta smurto artimoje aplinkoje atvejams. Įtvirtinta, jog jeigu Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalyje, 145, 148, 148¹ straipsniuose, 149 straipsnio 1 dalyje, 150 straipsnio 1 dalyje, 151 straipsnio 1 dalyje, 165 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos turi smurto artimoje aplinkoje požymių, ikiteisminis tyrimas pradamas, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas, ar nėra (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Smurtas artimoje aplinkoje yra pripažintas tarptautinis žmogaus teisių ir laisvių pažeidimas, tiek EŽTK, tiek 2011 metais priimtame Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme (Smurto artimoje aplinkoje ikiteisminio tyrimo eiga..., 2017, p. 5). Vertinant paskutiniųjų penkerių metų statistiką, nukentėjusiųjų nuo smurto artimoje aplinkoje asmenų skaičius svyruoja, tačiau vidutiniškai išlieka apie 8000, kas yra pakankamai nemažai, o šio skaičiaus didžiąją dalį, apie 75 – 80% sudaro moterys, tuo tarpu vidutiniškai apie 90% įtariamųjų (kaltinamųjų) yra vyrai (Statistiniai duomenys apie smurtą..., 2017–2021). Paskutiniaisiais metais skaičiai krito, tačiau per penkerius metus buvo tiek pakilimų tiek nuosmukių, todėl nebūtų tinkama to laikyti tendencija ir manyti, jog ši problema taip lengvai dings (Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose..., 2017–2021). Apibendrinant, situacija iš anksčiau ir per paskutinius penkerius metus ypatingai nesikeičia. Tai yra labai latentinė nusikalstama veika, kurios duomenys dažnai nepatenka į oficialius registrus, nes ne visuomet pranešama policijai, kadangi

smurtautojas ir nukentėjusysis yra susiję glaudžiais socialiniais, emociniais, ekonominiais saitais. Didelė dalis atvejų nepranešama, o užregistruoti atvejai galimai sudaro tik labai nedidelę dalį, todėl numanoma, jog tai vienas dažniausiai paplitusių žmogaus teisių pažeidimų šiuolaikinėje visuomenėje. Smurtas artimoje aplinkoje priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų. Tai kompleksinė problema turinti visapusiškai neigiamų pasekmių ne tik individui, šeimai, bet ir visai valstybei – ilgalaikės psichologinės ir emocinės smurto artimoje aplinkoje pasekmės atsiliepia visos visuomenės vystymuisi (Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, 2011). Taigi, toks įstatymo leidėjo žingsnis atitinkamai papildyti BPK 167 str. 3 dalį turėtų būti vertinamas itin teigiamai, kadangi juo stengiamasi tinkamiau apsaugoti asmenų patiriančių smurtą artimoje aplinkoje interesus, bei užkirsti kelią įsisenėjusiai mūsų visuomenėje ir visame pasaulyje problemai. Šiuo papildymu taip pat sustiprinamas tarptautinių standartų įtvirtinimas, efektyviau įgyvendinama tarptautinių žmogaus teisių apsauga. Galima teigti, jog tiek pirmasis tiek ir antrasis straipsnio papildymas, be abejonės, yra tinkami įstatymų leidėjo sprendimai, kurie suteikia galimybę atsakingoms institucijoms greičiau reaguoti į potencialias nusikalstamas situacijas bei efektyviau apsaugoti visuomenės narius.

Taigi, ikiteisminio tyrimo pradėjimas yra vienas esminių momentų visame baudžiamajame procese. Nuo šio etapo metu priimto sprendimo priklauso proceso likimas. Būtent todėl, ypatingai svarbu, jog teisę inicijuoti procesą turintys subjektai veiktų atsakingai bei sąžiningai. Taip pat, reikėtų paminėti, jog vertinant šio etapo tobulinimo galimybes ir siekiant ištaisyti trūkumus verta atsižvelgti į užsienio praktiką, kadangi visoje ikiteisminio tyrimo stadijoje, tiek ir visame baudžiamajame procese dar galima išvelgti sovietinių relikto ar perdėto formalizmo. Tačiau, žvelgiant iš kitos pusės, matyti tam tikri šio instituto privalumai ir padaryti patobulinimai, leidžiantys teigti, jog įstatymų leidėjas į šį etapą žiūri pakankamai atsakingai.

4. Ikiteisminio tyrimo stadijos įtaka teisminei bylos nagrinėjimui

Jau pačioje rašto darbo pradžioje trumpai buvo aptarta ikiteisminio tyrimo stadijos reikšmė. Vis dėlto, pirmoje dalyje buvo aptarta šios stadijos reikšmė ir reikalingumas labiau viso baudžiamojo proceso kontekste. Tačiau tikrai gana aktualus ir vis dar labai aiškiai neatsakytas išlieka klausimas, o kokia, visgi, šios stadijos reikšmė sekančiam etapui – bylų nagrinėjimui teisme?

Visų pirma, pagal bendrąsias teismo bylos nagrinėjimo taisykles, atlikus ikiteisminį tyrimą, prokuroras turi surašyti kaltinamąjį aktą, kuriuo iš esmės yra apibrėžiamos bylos nagrinėjimo teisme ribos. Taigi, ikiteisminio tyrimo metu surinkta informacija įtvirtinama minėtame procesiniame dokumente, o teismas gavęs šį dokumentą turi tam tikras gaires, kokius klausimus, kokia apimtimi reikia spręsti, kurios detalės bylai nėra tokios svarbios (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas). Taigi, bendriausia prasme, ikiteisminio tyrimo medžiaga yra tolesnio bylos nagrinėjimo teisme pamatas.

Ne paslaptis, jog faktiniai duomenys ikiteisminio tyrimo stadijoje, ar įrodymai, tolesnio teismo bylos nagrinėjimo etape (faktiniai duomenys, sėkmingai perėję teismo vertinimą bei atitinkantys esminius sąsajumo, liečiamumo bei kitus įrodymams būdingus kriterijus) yra turbūt pats svarbiausias faktorius visame baudžiamajame procese, kuriuo remiantis nusprendžiamas, visų pirma, asmens kaltumo klausimas, tam tikros kitos bylai svarbios aplinkybės, ir galiausiai, žmogaus likimas. Ypatingai EŽTT praktikoje pasitaiko atvejų, kai ikiteisminio tyrimo metu neteisėtai gauti ar netinkami įrodymai didele dalimi nulemia teismo sprendimą. Gali pasitaikyti ir tokių atvejų, kai ikiteisminio tyrimo veiksmis gauti faktiniai duomenys (įrodymai teisminėje stadijoje) apskritai negali būti panaudoti teisme, tačiau kartais tai nustatoma jau po fakto. Byloje Venskutė prieš Lietuvą buvo padarytas pažeidimas ikiteisminiame tyrime, kurio metu buvo apklausoma įtariamoji to procesiškai neįforminus. Faktiškai pareigūnams apklausiant įtariamąją ir nesurašius protokolo, tokiu būdu gautos informacijos negalima panaudoti prieš ją teismo procese ir ji turėtų būti pašalinta iš įrodymų sąrašo. Šioje byloje protokolas buvo surašytas, tačiau jau po laiko, kas EŽTT buvo įvertinta kaip asmens teisių pažeidimas ir pareiškėjai iš valstybės priteista kompensacija (Venskutė v. Lithuania, 2012). Ikiteisminiame tyrime atliekant procesinius veiksmus yra būtinas tikslumas ir taisyklių laikymasis, priešingu atveju, atrodytų net ir formalios procedūros neatlikimas automatiškai pašalina galimybę naudoti galimai labai svarbius įrodymus teisme, ko pasekoje priimtas teismo sprendimas gali būti ne visiškai teisingas.

Ikiteisminio tyrimo subjektų aktyvumas taip pat gali būti netiesioginis sprendimą byloje lemiantis faktorius. Byloje T. K. prieš Lietuvą, teismas konstatavo EŽTK 3 str. bei 6 str. 1 d. pažeidimus. 6 str. įtvirtinta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, o šioje situacijoje buvo pažeista 1 bei 3 d. d punktas, kadangi Lietuvos teismai, visų pirma, nesugebėjo nustatyti pareiškėjo sugyventinės buvimo vietos ir teismo posėdyje jos apklausti. Be to, pareiškėjo vaikų parodymai buvo naudojami kaip vieninteliai tiesioginiai įrodymai, kurių pagrindu pareiškėjo atžvilgiu priimtas apkaltinamasis nuosprendis, nesuteikiant jam realios galimybės įsitikinti minėtų parodymų patikimumu, kuo buvo apribota pareiškėjo teisė į gynybą ir dėl to bylos procesas neatitiko teisingo bylos nagrinėjimo reikalavimų (T. K. v. Lithuania, 2018). Ši situacija puikiai iliustruoja atvejį, kai nepakankamai aktyvūs valstybės institucijų ir pareigūnų veiksmai neleido surinkti visų bylai reikšmingų įrodymų, todėl teisme sprendimas buvo priimtas remiantis vieninteliais ir ne visai patikimais įrodymais, o tai įtakojo abejotiną ir galimai neteisingą bylos išsprendimą.

Vienoje LAT bylų dėl neturtinės žalos atlyginimo, matyti situacija, kai yra neteisingai įvertintos aplinkybės ir ikiteisminio tyrimo subjektų iniciatyva tyrime netinkamai paskirti įpareigojimai. Šioje, jau civilinėje byloje, ieškovės buvo kreiptasi dėl neturtinės žalos atlyginimo dėl operatyvinės veiklos (kriminalinės žvalgybos) subjektų, ikiteisminio tyrimo institucijų, prokuratūros ir teismų neteisėtų veiksmų. Prieš tai, baudžiamojoje byloje, moteris buvo kaltinama, tačiau galiausiai išteisinta dėl piktnaudžiavimo ir dokumentų klastojimo. Baudžiamasis persekiojimas buvo pradėtas ir atliktas nepagrįstai ir neteisėtai dėl ikiteisminio tyrimo ir prokuroro klaidos – teisiškai kvalifikuojant faktinius veiksmus ieškovei buvo neteisėtai inkriminuoti nusikalstami veiksmai ir ji teismo buvo nuteista dėl veiksmų, kurie nėra nusikalstami. Pagal tokias aplinkybes neteisėtais veiksmais, valstybės civilinės atsakomybės prasme, taip pat pripažintini ieškovės atžvilgiu tęstas jos telefono klausymasis, rašytinio pasižadėjimo neišvykti ir įpareigojimo nebendrauti su kitu asmeniu taikymas, kaltinamojo akto surašymas kaltinant ieškovę ir jos baudžiamosios bylos perdavimas teismui, taip pat nuteisimas Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendžiu. Taigi, tai dar vienas puikus pavyzdys, kai ikiteisminio tyrimo subjektai neteisingai įvertina situaciją ir pritaiko griežtas priemones, priima apkaltinamąjį aktą. Tuo remiantis, teismo yra priimamas netinkamas sprendimas, be to ir pažeidžiamos asmens teisės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje).

Kitas aspektas yra tai, jog tam tikrais atvejais klaida, padaryta ikiteisminiame tyrime, gali paprasčiausiai užimti nemažai dėmesio jau bylą nagrinėjant teisme, ko pasekoje dalis dėmesio, kuris turi būti sutelktas tik į esmines bylos aplinkybes nukrypsta į šalį ir gali kiek

išbalansuoti proceso subjektų objektyvius sprendimus. Vienoje apeliacinio teismo nutarčių buvo iškeltas klausimas dėl ikiteisminiame tyrime atliktų netinkamų prokurorės veiksmų. Esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu buvo įvardintas kaltinamojo akto surašymas esant pasibaigusiam ikiteisminio tyrimo teisėjo įsiteisėjusia nutartimi nustatytam ikiteisminio tyrimo terminui. Kaltinamasis aktas buvo surašytas viena diena po ikiteisminio tyrimo teisėjo nustatyto termino ikiteisminiam tyrimui užbaigti. Dėl nedidelio termino praleidimo pirmos instancijos teismas tokį pažeidimą vertino mažareikšmiu bei formaliu ir procesui įtakos nedarančiu veiksniu, tačiau apeliacinio teismo teigimu, ikiteisminio tyrimo teisėjo nustatytas terminas negali būti vertinamas kaip mažareikšmis, formalus ar kaip nors kitaip, pateikiant motyvus, kurie leistų jį vertinti kaip ne galutinį ar kurie leistų nesilaikyti teisėjo nustatytų terminų. Tokiu atveju terminai prarastų savo prasmę, o teismo sprendimai nebūtų vykdomi ir gerbiami taip, kaip nustatyta įstatymuose. Teismas konstatavo, jog buvo pažeisti BPK 99 straipsnis, 101 straipsnio 1 dalis, 215 straipsnio 5 dalis bei 346 straipsnio 1 dalis. Jo teigimu, suėjus ikiteisminio tyrimo teisėjo nustatytam ikiteisminio tyrimo užbaigimo terminui prokuratūra negalėjo perduoti bylos su aiškia procesine problema į teismą ir pati padariusi akivaizdžią klaidą palikti ją spręsti teismui. Ši prokuratūros padaryta klaida tęstųsi ir gynybos būtų pateikiama viso proceso metu, ją turėtų spręsti teismas ir taip būtų nukreiptas dėmesys nuo pagrindinio bylos nagrinėjimo klausimo – nusikaltimo aplinkybių ištyrimo (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Dėmesys būtų nukreiptas į pašalinį klausimą, kas galimai turėtų įtakos tinkamam esminio klausimo sprendimui.

Yra nuomonių, jog paskutiniu metu ikiteisminio tyrimo reikšmė bylos nagrinėjimui yra išaugusi, o tai siejama su nuo 2016 m. vystoma e-baudžiamojo proceso (baudžiamosios bylos vedimo elektronine forma) idėja. Pagal BPK 246 str. 1 d. byla pirmosios instancijos teisme nagrinėjama dalyvaujant kaltinamajam. Tačiau, pastaruoju metu pasitaiko atvejų, kad kaltinamojo gyvo dalyvavimo posėdyje nebereikia, užtenka dalyvavimo užtikrinimo garso ir vaizdo priemonėmis. Į elektroninę erdvę perkėlus baudžiamosios valdžios institucijų procesinį komunikavimą (pvz., el. forma fiksuojami atliekami proceso veiksmai, įteikiami procesiniai dokumentai), šiame elektroninio komunikavimo lauke vietos neatsiranda net ir profesionaliems privatiems baudžiamojo proceso subjektams, pvz., advokatams. Pasak R. Merkevičiaus, nuo 2016 metų vidurio teismai, iš esmės, yra „išvaduojami“ nuo pareigos asmeniškai ir betarpiškai ištirti visus įrodymus: liudytojų ir nukentėjusiųjų parodymai duoti ikiteisminio tyrimo metu privalo būti pagarsinti teisiama jame posėdyje (manytina, jog vien pagarsinimo pakanka, kad būtų formuojamas teismo vidinis įsitikinimas), o jei nukentėjusieji ar liudytojai buvo apklausti anksčiau, jie

išvis nėra kviečiami asmeninei teismo apklausai į teismo posėdį (jei to papildomai nepareikalauja pats teismas), teismo posėdyje nebėra privaloma apžiūrėti bei tirti daiktus ir dokumentus (kartais užtenka formaliai išvardinti byloje esančių dokumentų pavadinimus). Taigi, baudžiamosios bylos nagrinėjimo, bent pirmosios instancijos teisme, stadija tampa labai priklausoma nuo ikiteisminio tyrimo, o pirmosios instancijos teismas nuo savarankiško įrodinėjimo subjekto tampa „ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų registratoriumi“, iš savarankiško proceso subjekto virsta prokuroro, kaip „ikiteisminio tyrimo šeimininko“ procesinės veiklos „kontrolierium ir įteisintoju“ (Lietuvos baudžiamojo proceso diagnozė..., 2020). Apibendrinant, jeigu tokia baudžiamojo proceso forma būtų praktikuojama vis dažniau, galima teigti, jog ikiteisminio tyrimo metu atliekamų veiksmų reikšmė tik didėtų ir jų metu gauta informacija taptų, manytina, vieninteliu bylos sprendimą lemiančiu faktoriumi.

Taigi, ikiteisminio tyrimo metu atliekami veiksmai ir surenkama informacija yra vienas esminių, galutinį byloje priimamą sprendimą lemiančių faktorių. Atrodytų, nedidelės ikiteisminio tyrimo metu padarytos klaidos, daugiau ar mažiau įtakoja galutinį teismo priimamą sprendimą. Kol maži ikiteisminio tyrimo trūkumai gali lemti papildomą teismo rūpestį ir dėmesio nukreipimą nuo esminio klausimo, didesni gali, iš esmės, nulemti neteislingą teismo sprendimą, pažeistas asmens teises. Galima teigti, jog blogas tyrimas sutrukdo teismui vykdyti teisingumą, o neteisingas (nesąžiningas) procesas, klaidos ikiteisminio tyrimo metu lemia abejotino apkaltinamojo nuosprendžio priėmimą. Galiausiai, netinkamas, pilnas trūkumų bei klaidų ikiteisminio tyrimo etapas trukdo tinkamai teismui įvykdyti teisingumą.

Išvados

1. Ikiteisminio tyrimo stadijai būdinga didžioji dalis bendrų baudžiamojo proceso principų. Dėl stadijos specifikos, kai kurie principai šioje stadijoje veikia minimaliai. Praktikoje matyti ne vienas principų pažeidimo atvejis, todėl galima teigti, jog šioje stadijoje ne visuomet užtikrinamas tinkamas principų įgyvendinimas.
2. Istorijos raidoje padaryti pakankamai nemaži ikiteisminio tyrimo stadijos pokyčiai, o dabartinis reglamentavimas žymiai geriau užtikrina proceso subjektų teises bei įtvirtina tarptautinius standartus.
3. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai Lietuvoje, tam tikrose situacijose, turi gana ribotus įgaliojimus, tačiau praktikoje matyti, jog esant dabartiniam reglamentavimui, dažnai pasitaiko šių subjektų piktnaudžiavimo atvejų. Taigi, verta pagalvoti ar ir šiuo metu esantis reglamentavimas tam tikrose situacijose pareigūnams nesuteikia per daug laisvės, ir ar kompetencijos praplėtimas, galimai, neatvertų dar didesnių galimybių piktnaudžiavimui.
4. Ikiteisminio tyrimo teisėjas yra žmogaus teisių bei laisvių apsaugos garantas, o Lietuvoje pasirinktas pasyvaus teisėjo modelis leidžia efektyviausiai apginti minėtus aspektus.
5. Prokuroras Lietuvoje yra ikiteisminio tyrimo stadijos vadovas, jam tenka daugiausia atsakomybės už tinkamą ikiteisminio tyrimo atlikimą. Nors prokurorų darbo kokybės rodikliai Lietuvoje yra aukšti ir nekyla klausimų dėl netinkamo prokurorų darbo, vis dėlto, praktikoje iškyla subjektų tinkamos sąveikos problema. Nėra aiškiai reglamentuota, kaip turėtų bendradarbiauti pareigūnai ir prokurorai, ko pasekoje įvyksta nesusikalbėjimas ir nukenčia ikiteisminio tyrimo kokybė.
6. Nepaisant plataus ikiteisminio tyrimo stadijos apskundimo tvarkos reglamentavimo, praktikoje kyla nemažai problemų. Apskusti tam tikrus procesinius veiksmus paprastam piliečiui gali būti tikrai labai sudėtinga, be to, egzistuoja situacijų, kuriose, apskritai, santykiai nėra sureguliuoti. Taigi, galima teigti, jog šio instituto reglamentavimas turėtų būti tobulinamas.
7. Vertinant ikiteisminio tyrimo pradėjimo reglamentavimą, jame sunku pastebėti akivaizdžių trūkumų. Vis dėlto, pareigūnų piktnaudžiavimas ikiteisminio tyrimo pradėjimo klausimu yra praktikoje neretai pasitaikanti problema, tačiau ją išspręsti sudėtinga, kadangi pradėjimo klausimą atidavus tik į prokuroro

rankas ir taip nemažas šio subjekto krūvis taptų dar didesnis. Vis dėlto, galima teigti, jog įstatymų leidėjas pakankamai atsakingai žiūri į šį etapą, tai galima pagrįsti tikrai teigiamais, paskutiniu metu atliktais, šio etapo papildymais, kuriais remiantis, matyti noras efektyviau apsaugoti visuomenės narių teises.

8. Ikiteisminio tyrimo metu atliekami veiksmai turi akivaizdžios įtakos bylos nagrinėjimui teisme. Ikiteisminio tyrimo metu pasireiškę trūkumai gali tęstis ir tolesnio bylos nagrinėjimo metu bei trukdyti teismui įvykdyti teisingumą.

Šaltinių sąrašas

I. Teisės norminiai aktai

I. a. Nacionaliniai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 81-1514.
3. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 10, 22², 29, 64³, 78¹, 95, 96, 97, 99, 101¹, 104, 105, 106, 107, 112, 137, 160, 212, 239, 455 straipsnių pakeitimo ir papildymo 22³ - 22⁵, 104¹ - 104⁴, 109¹ - 109³ straipsniais įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 53 – 1248.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93, 131, 143, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (1997). *Valstybės žinios*, 69 – 1730.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 242, 244, 244¹ straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 44 – 1196.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
8. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, 72-3475.

I. b. Tarptautiniai teisės aktai

9. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
10. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.

I. c. Užsienio valstybių teisės aktai

11. Constitution of Ukraine (1996). [interaktyvus] (modifikuota 2022-03-22). Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/constitution-of-ukraine/168071f58b> [Žiūrėta 2022 m. kovo 22 d.].
12. Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1961). TAR, 18 -147.
13. Criminal procedure code of the Czech Republic (1961). [interaktyvus] (modifikuota 2022-03-24). Prieiga per internetą:

- https://www.legislationline.org/download/id/6371/file/Czech%20Republic_CPC_1961_am2012_en.pdf [Žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
14. Estonian code of Criminal procedure (2003). [interaktyvus] (modifikuota 2022-01-28). Prieiga per internetą:
<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013093/consolide> [Žiūrėta 2022 m. sausio 28 d.].
  15. Criminal procedure law of Latvia (2005). [interaktyvus] (modifikuota 2022-02-24). Prieiga per internetą: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law> [Žiūrėta 2022 m. vasario 24 d.].
  16. French code of Criminal procedure (2006). [interaktyvus] (modifikuota 2022-01-28). Prieiga per internetą:
https://www.legislationline.org/download/id/6381/file/France_CPC_am2006_en.pdf [Žiūrėta 2022 m. sausio 28 d.].
  17. Criminal procedure code of Ukraine (2013). [interaktyvus] (modifikuota 2022-03-22). Prieiga per internetą:
https://www.legislationline.org/download/id/6454/file/Ukraine_CPC_2013_am2015_en.pdf [Žiūrėta 2022 m. kovo 22 d.].
  18. Criminal procedure code of Kazakhstan (2014). [interaktyvus] (modifikuota 2022-03-22). Prieiga per internetą: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1400000231> [Žiūrėta 2022 m. kovo 22 d.].

I. d. Pojstatyminiai teisės aktai

19. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. I-58 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 39-1807.
20. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 8 d. įsakymas Nr. I-109 „Dėl generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymo Nr. I - 47 dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*, 94 – 3712.
21. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymas Nr. I-110 „Dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 94-3713.
22. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. I-383 „Dėl rekomendacijų dėl kriminalinė žvalgybos įstatymo, baudžiamojo

- procesu kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2 – 83.
23. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2018 m. vasario 14 d. įsakymas Nr. I-57 „Dėl rekomendacijų dėl proceso dalyvių susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga patvirtinimo“. TAR, 2330.
24. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. gruodžio 23 d. įsakymas Nr. I-391 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymo Nr. I-110 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos“ pakeitimo“. TAR, 28733.

II. Specialioji literatūra

25. Aebi, M.F., Balcells, M. (2008). The Prosecution Service Function within the Spanish Criminal Justice System. *Eur J Crim Policy Res*, 14, p. 311 – 331, [https://doi: 10.1007/s10610-008-9069-4](https://doi.org/10.1007/s10610-008-9069-4).
26. Akhpanov, A., Sabitov, S., Shaykhadenov, R. (2018). Criminal pre-trial proceedings in the Republic of Kazakhstan: Trend of the institutional transformations. *Opción*, 34(85), p. 107 – 125 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/23514/23747> [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
27. Ancelis, P. (2007). *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius: Saulelė.
28. Ancelis, P. (2008). Baudžiamojo proceso vystymosi tendencijos po 2003 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo. *Jurisprudencija*, 57(108), p. 32 - 40 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2569/2376> [žiūrėta 2022 m. kovo 8 d.].
29. Arkusha, L., Torbas, O., Voloshyna, V., Zavtur, V., & Babchynska, T. (2020). Problems of Starting a Pre-Trial Investigation Before and During the Covid-19 Pandemic. Comparison of the International Context. *Ius Humani. Law Journal*, 9(2), p. 291 - 316, [https://doi.org/https://doi.org/10.31207/ih.v9i2.256](https://doi.org/10.31207/ih.v9i2.256).
30. Bataitis, E. et al. (1989). *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis.
31. Borges Blázquez, R. (2020). Pre-trial procedure in Spain. *A comparative analysis of pre-trial procedure in Europe: The search for an ideal model*, p. 177 – 199, [https://doi: 10.26650/B/SS26.2020.014.09](https://doi.org/10.26650/B/SS26.2020.014.09)

32. Bučiūnas, G. et al. (2017). *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. [interaktyvus], Vilnius: Registrų centras. Prieiga per internetą: https://www.registrucentras.lt/bylos/dokumentai/literatura/Gediminas%20Bu%C4%8Di%C5%ABnas%2C%20Edita%20Gruodyt%C4%97%2C%20Marijus%20%20A0al%C4%8Dius_Ikiteiminis%20tyrimas_procesiniai%2C%20kriminalistiniai%20ir%20praktiniai%20aspektai.pdf [žiūrėta 2021 m. lapkričio 12 d.].
33. Choe, D.H. (2014). Discretion at the Pre-Trial Stage: A Comparative Study. *Eur J Crim Policy Res*, 20, p. 101–119, <https://doi.org/10.1007/s10610-013-9216-4>.
34. Dambrauskienė G., Marcijonas A. Monkevičius E. ir kt. (2004). *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius: Justitia.
35. Frystak, M. (2010). Pre-trial proceedings in the Czech Republic. *Jurisprudence*, 3(121), p. 251-267 [interaktyvus].
Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1057/1011> [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
36. Girdauskas, M. (2004). Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai. *Teisė*, 53, p. 102-114.
37. Goda, G., Kuconis, P. (1997). *Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija*. Vilnius: Justitia.
38. Goda, G. et al. (2003). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras I-IV dalys (1–220 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
39. Goda, G., Kazlauskas M. ir Kuconis P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.
40. Gušauskienė, M. (2004). Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 57(49), p. 118-131 [interaktyvus].
Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3216/3014> [žiūrėta 2022 m. vasario 15 d.].
41. Juozapavičius, A. (2017). Ikiteisminio tyrimo pradėjimo materialusis pagrindas: teorija ir praktika. *Teisė*, 1030, p. 22-44,
<https://doi.org/10.15388/Teise.2017.103.10778>.
42. Jurka, R. et al. (2009). *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas.
43. Kazlauskas, M. (2000) Naujo baudžiamojo proceso kodekso projekto koncepcija ir sistema. *Teisė*, 37, p. 64-75 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367185460321/J.04~2000~1367185460321.pdf> [žiūrėta 2022 m. balandžio 6 d.].

44. Kuconis, P. (2012) Apskundimo ikiteisminio tyrimo metu teisinis reguliavimas. Iš: Gorbatkov, A. ir Juodkaitė - Granskienė, G. (sud.) (2012). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų*. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Vilnius: UAB „Vilniaus panda“, p. 65-96.
45. Kukaitis, V. (2009). Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinis subjektiškumas atskirų baudžiamojo proceso principų perspektyvoje. *Teisė*, 73, p. 102-123 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/teise/article/view/268/218> [žiūrėta 2022 m. balandžio 6 d.].
46. Kuklianskis, S. (2005). Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 75(67), p. 7-15 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2972/2773> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 12 d.].
47. Merkevičius, R. (2018). *Baudžiamojo proceso enciklopedija*. Vilnius: Registrų centras.
48. Mišeikis, Ž. (2005). Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 67(59), p. 46-53 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3070/2871> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 12 d.].
49. Nikac, Z., Lestanin, B. (2020). The role of the police in the pre-trial phase in Serbia. *A comparative analysis of pre – trial procedure in Europe: The search for an ideal model*, p. 157-175, <https://doi:10.26650/B/SS26.2020.014.08>.
50. Šatas, M. (2008) Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo formos. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 4(13), p. 361-366 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:6110816/> [žiūrėta 2022 m. vasario 15 d.].
51. Šatas, M. (2011). *Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno bendradarbiavimas tiriant sunkius nusikaltimus*. Daktaro disertacijos santrauka, socialiniai mokslai, teisė (01S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla.

III. Teismų praktika

III. a. Tarptautinių teismų sprendimai

52. *Ramanauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74420/01, [2008/02/05].
ECLI:CE:ECHR:2008:0205JUD007442001.
53. *Malininas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 10071/04, [2008/07/01].
ECLI:CE:ECHR:2008:0701JUD001007104.
54. *Lalas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 13109/04, [2011/03/01].
ECLI:CE:ECHR:2011:0301JUD001310904.
55. *Venskutė v. Lithuania* [ECHR], No. 10645/08, [2012/12/11].
ECLI:CE:ECHR:2012:1211JUD001064508.
56. *Zakharov v. Russia* [ECHR], No. 47143/06, [2015/12/04].
ECLI:CE:ECHR:2015:1204JUD004714306.
57. *Ramanauskas v. Lithuania (No. 2)* [ECHR], No. 55146/14, [2018/02/20].
ECLI:CE:ECHR:2018:0220JUD005514614.
58. *T. K. v. Lithuania* [ECHR], No. 14000/12, [2018/06/12].
ECLI:CE:ECHR:2018:0612JUD001400012.
59. CCPR (2019), Kęstutis Stasaitis prieš Lietuvą, Nr. 2719/2016, Lapkričio 6 d. [interaktyvus] (modifikuota 2022-04-10). Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/STASAITIS_2019_JT_Komiteto_ismada.pdf [Žiūrėta 2022 m. balandžio 4 d.].

III. b. Nacionalinių teismų sprendimai

60. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.
Valstybės žinios, 7-254.
61. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas.
Valstybės žinios, 11-388.
62. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. balandžio 7 d. nutarimas.
Valstybės žinios, 42-1985.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-45/2007.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-123/2008.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-156-511/2019.

66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-210-695/2020.
67. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-321-148/2016.
68. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. sausio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1-654/2021.
69. Panevėžio apygardos teismo 2016 m. rugpjūčio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-265-350/2016.
70. Panevėžio apygardos teismo 2018 m. rugpjūčio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-146-350/2018.

IV. Kiti šaltiniai

71. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2021). [interaktyvus] (modifikuota 2022-01-24). Prieiga per internetą:
<https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/principas?paieska=principas&i=3316aebc-9911-4baa-a548-e9fc9bd45dd0> [Žiūrėta 2022 m. sausio 24 d.].
72. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veikas, įtariamus (kaltinamus) asmenis nusikalstamų veikų padarymu, bei nukentėjusiuosius asmenis, susijusius su smurtu artimoje aplinkoje (2021). [interaktyvus] (modifikuota 2022-01-28). Prieiga per internetą:
<https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1?year=2021&period=1-12&group=162> [Žiūrėta 2022 m. sausio 28 d.].
73. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veikas (2017–2021). [interaktyvus] (modifikuota 2022-02-28). Prieiga per internetą:
<https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1?year=2021&period=1-12&group=162> [Žiūrėta 2022 m. vasario 28 d.].
74. Ikiteisminio tyrimo teisėjų sąrašas (2022). [interaktyvus] (modifikuota 2022-02-18). Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/teismai-ir-teisejai/ikiteisminio-tyrimo-teisejai/158> [Žiūrėta 2022 m. vasario 18 d.].

75. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2020 metais ataskaita (2021). [interaktyvus] (modifikuota 2022-02-22). Prieiga per internetą: https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2_prokuraturos-veiklos-2020-m.-ataskaita-2021-03-01-nr.-17.9.-1921-03-30.pdf [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.].
76. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2021 metais ataskaita (2022). [interaktyvus] (modifikuota 2022-03-22). Prieiga per internetą: https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2022/03/2_2021-m.-ataskaita-2022-03-01-nr.-17.9.-2228.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 22 d.].
77. Pre – trial investigation in Finland (2022). [interaktyvus] (modifikuota 2022-03-24). Prieiga per internetą: <https://syyttajalaitos.fi/en/pre-trial-investigation> [Žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
78. Smurto artimoje aplinkoje ikiteisminio tyrimo eigą reglamentuojančių teisės aktų ir vidinės tvarkos dokumentų analizės ataskaita (2017). [interaktyvus] (modifikuota 2021-12-12). Prieiga per internetą: <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2017/10/analiz%C4%97s-ataskaita.pdf> [žiūrėta 2021 m. gruodžio 12 d.].
79. Statistiniai duomenys apie smurtą artimoje aplinkoje ir smurtą prieš moteris (2021). [interaktyvus] (modifikuota 2022-01-28). Prieiga per internetą: <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2021/03/smurto-statistika-2021-03-10.pdf> [Žiūrėta 2022 m. sausio 28 d.].
80. Teise.pro. Merkevičius, R. (2020). Lietuvos baudžiamojo proceso diagnozė: COVID-19 pasitikome turėdami prastą savijautą, minorines emocijas ir nuslopintą imunitetą, o kokie išliksime po jo? [interaktyvus] (modifikuota 2022-03-29). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2020/11/25/r-merkevicius-lietuvos-baudziamojo-proceso-diagnoze-covid-19-pasitikome-turedami-prasta-savijauta-minorines-emocijas-ir-nuslopinta-imuniteta-o-kokie-isliksime-po-jo/> [žiūrėta 2021 m. kovo 29 d.].
81. Teise.pro. Merkevičius, R. (2021). Ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir ideali pilkoji procesinė zona pareigūnų savivalei ir piktnaudžiavimui. [interaktyvus] (modifikuota 2022-01-29). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2021/12/13/r-merkevicius-ikiteisminio-tyrimo-pradejimas-ir-ideali-procesine-pilkoji-zona-pareigunu-savivalei-ir-piktnaudziavimams/> [žiūrėta 2021 m. sausio 29 d.].

82. Visuotinė lietuvių enciklopedija (2022). [interaktyvus] (modifikuota 2022-01-24).
Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/ikiteisminis-tyrimas/> [Žiūrėta
2022 m. sausio 24 d.].

Santrauka

Ikiteisminio tyrimo stadija

Vainius Radzevičius

Šiame magistro darbe analizuojama viena iš baudžiamojo proceso stadijų – ikiteisminio tyrimo stadija. Galima teigti, jog tai vienas svarbiausių baudžiamojo proceso etapų, kadangi jame priimami sprendimai, atliekami procesiniai veiksmai ir surenkama informacija lemia ar asmuo toliau bus traukiamas baudžiamajon atsakomybėn. Vis dėlto, praktikoje pasitaiko nemažai problemų susijusių su šiuo etapu. Būtent todėl rašto darbe analizė pradedama nuo pačių bendriausių aspektų kaip sąvoka ir reikšmė. Taip pat darbe analizuojami ir šiai stadijai būdingi principai, kadangi praktikoje pasitaiko nemažai jų pažeidimo atvejų (procesų greitumas, proporcingumas), o kartu neretai pažeidžiamos ir asmens teisės bei laisvės. Toliau darbe nagrinėjama šios stadijos istorinė raida, siekiant išsiaiškinti per daugelį metų padarytus patobulinimus, palyginti ankstesnę bei dabartinę reguliavimą, subjektų bei tam tikrų institutų specifiką siekiant išsiaiškinti dabartinio reglamentavimo privalumus bei trūkumus. Be to, praktikoje kyla nemažai klausimų susijusių su ikiteisminio tyrimo subjektais, jų įgaliojimais, galimai per siauromis ar per plačiomis kompetencijos ribomis. Taigi, šiame darbe analizuojami minėti klausimai, lyginant su užsienio valstybėse esančiais pavyzdžiais stengiamasi įvertinti esamą situaciją bei pateikti asmenines išvagas. Rašto darbe aptariamas ir labai svarbus ikiteisminio tyrimo apskundimo institutas. Išskiriama reglamentavimo specifika, taip pat analizuojamos praktikoje dažniausiai pasitaikančios problemos. Darbe aptariamas ir ikiteisminio tyrimo stadijos pradėjimo reglamentavimas, kuris lyginamas su užsienio specifika, įstatymo leidėjo padaryti reglamentavimo papildymai, kurie praktikoje gali atnešti tikrai daug naudos. Galiausiai, remiantis teismų praktika, nagrinėjamas iki tol niekur aiškiai neišskirtas ikiteisminio tyrimo stadijos reikšmės teisminei bylos nagrinėjimui klausimas, pateikiama pozicija, kaip ikiteisminio tyrimo stadija daro įtaką tolimesniam teisminei procesui, bei kaip ikiteisminio tyrimo metu padaryti trūkumai gali užkirsti kelią įvykdyti teisingumą.

Summary

Pre-trial investigation stage

Vainius Radzevičius

This master's thesis analyzes one of the stages of criminal proceedings – the stage of pre-trial investigation. It can be argued that this is one of the most important stages of criminal proceedings, as the decisions made in it, the procedural steps taken and the information gathered determine whether the person will continue to be prosecuted, in principle, the fate of a person is decided. In practice, however, there are a number of problems with this stage. That is why, in the paper work, the analyzation starts from the most general aspects like concept and meaning. Also, the principles characteristic of this stage are analyzed, as in practice there are many cases of their violation (speed of the procedure, proportionality), and at the same time, the rights and freedoms of a person are often violated. The historical development of this stage is examined too, in order to find out the improvements made over the years, to compare the previous and current regulation, the specifics of the entities and certain institutes, to find out the advantages and disadvantages of current regulation. In addition, there are a number of questions in practice, regarding the subjects of pre-trial investigation, their power, possibly too narrow or too broad range of competence. Thus, this paper analyzes the above issues, in comparison with examples in foreign countries, tries to assess current situation and to provide personal insights. One of the essential institutes – appeal institute, is also discussed in the paper. The specifics of regulation are singled out, as well as the most common problems in practice. The work also discusses the regulation of the start of the pre-trial investigation stage, which is compared with the specifics of foreign countries, the additions to the regulation made by the legislator, which can bring a lot of benefits in practice. Finally, based on case law, the question of the significance of the pre-trial stage for the trial, which hasn't been distinguished until now, is analyzed, position, how pre-trial stage influences further proceedings and how shortcomings in the pre-trial proceedings may prevent justice, is presented.